Эхэ hайхан нютагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД ҮНЭН

1921 оной декабриин 21-hээ гарана

Бүгэдэ арадай газетэ

1995 МАРТ 23
Хабарай дунда шарагшан туулай hарын 22
ЧЕТВЕРГ
Гарагай 5
№ 54 (19148)
Газетын сэн Хэлсээтэ сэн.

АЖАМИДАРАЛГЫН АРГА ЗАМУУД ОЛДОХО ГҮ?

Буряад Республикын парламент— Арадай Хуралда Буряад Республикын 1995 оной хамтадхамал бюджет тухай» асуудал үсэгэлдэр үрэшэн хэлсэгдэжэ эхилбэ. Тэрэ асуудал парламентда үрэшэн хэлсэлгэдэ Правительствын гэшүүд, республикын министерствэнүүд болон олон зүргаануудай түүтэлэгшэд Арадай Хуралай депутадууд, районуудай фермерсын таhагуудые даагшадыр, партинууд болон хүдэлмэрилэгшэд хүсэлтэй түлөөлэгшэд хабаа.

«Буряад Республикын оной хамтадхамал бюджет тухай» асуудал республикын бүхы районуудай захиргаанай гулваанарай зүбшөн дээрэ зүбшэн хэлсэгдэ байна. Тус зүблөөе республикын Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо, экономикын министр А. Н. Жильцов нээбэ.

Буряад Республикын финансын министрэй орлогшо А. М. Золотухин «Буряад Республикын 1995 оной хамтадхамал бюджет байгуулгдаhан гол ёhо гуримууд тухай» дэлгэрэнгы элидхэл хэбэ. Удаань республикын финансын министр Г. В. Шлыкова республикын 1995 оной бюджет тухай зарим тэды тайлбаринуудые үгэбэ. Элидхэлшэдтэ олон тоото асуудалнууд табигдаhан байна.

Элидхэлшэ А. М. Золотухин олон тоонуудые дурдажа, республикын 1993 оной бюджедэй гүйсэдхэлгын тоонуудтай жэшэхые дурадхаба. Республика доторнай мүнгэ зөөреэр илангаяа ехэ түлэхэ ёhотой болонобибди? Бүхы район соо мүнгэ гаргашалгын 47 процентые байгша ондо Финансын министерство үгэхэ хэбэртэй болоно. Мүнөө районой 16 hургуули капитальнаар зahабарилагдаха болонхой. Зарим хүнүүдтэ коммунальна хангалгын талаар хүнгэлэлтэнүүд хэгдэдэг гээшэ. Тэдэ заахан хүнгэлэлтэнүүдые болюулха тухай эндэ хэлэгдээ. Хууляар хараалагдаhан эдэ хүнгэлэлтэнүүдые болюулжа болохогүй. Хуряангыгаар хэлэбэл, Загарайн район 1995 ондо яажа ажамидархаб гэhэн асуудалда Финансын министерство харюу үгөөгүй.

Түнхэнэй районой захиргаанай гулваа А. Д. Моглоев үгэ хэлэхэдээ, нигэжэ тэмдэглээ:

— Бидэнэр, республикын районуудай гулваанар нимэрхүү зүблөөндэ ерэзд, мүртэйгээр хөөрэлдэжэ шададагүйбди. Манай республикын Правительствэ элдэб программануудые баталан абадаг. Зүгөөр тэдэ программануудые бодото дээрэнь бэлүүлгэдэ мүнгэ зөөри hомолгодогүй. Жэшээлхэдэ, агропромышленна комплексые хүгжөөхэ, Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай дүүрэhээр Илалтын 50 жэлэй ойе тэмдэглэхэ программануудые hүтаг нютагуудта бэлүүлхэ болоходо, мүнгэн дуталдажал байhаар.

Багшанарта салин хүлhьень хэзээ түлэхэ ёhотой болонобибди? Салин хүлhэ бүхы хүнүүдтэ түлэхэ тухай асуудал эсэслэн шидхэхээр болонхой. Зүгөөр hургуулинуудта олон жэлэй туршада ажаллаhан багшанар 400 мянга шахуу түхэриг салин hарадаа абадаг, тиихэдэ түрүүшын жэл багшалжа эхилhэн багшанар 40 мянган түхэриг салин абадаг ушарнууд дайралдана.

Түнхэнэй район аршаан булагуудаар, курортнуудаар баhа ааб даа. Гэбэшье эдэ курортнуудай ажал ябуулгаhаа ороhон мүнгэн зөөри Түнхэнэй районой бюджедтэ ородоггүйнь харамтай. Тэрэшэлэн Эрхүүгэй областьдо дутэ байдаг нютагай промышленна болон хүдөө ажахын продукци хүршэ областие хангадаг болонхой. Тиигэжэ сеhэдөө нютагай бюджедтэ оруулха мүнгээ алдадаг байнабди. Тус асуудалаар республикын Правительствын зүгhөө туhаламжа хэрэгтэй.

Тэрэшэлэн Баргажанай районой захиргаанай гулваа В. И. Белошапкин үгэ хэлэхэдээ, нефтиин продуктнууд, шулуун нүүрhэн, талха таряан болон бусад эдээ хоолой продуктнууд тус райондо тон муугаар зөөгдэжэ байна гэжэ онсолоод, тиихэдэ районой hургуулинууд болон hургуулин наhа гүйсөөгүй үхибүүдэй эмхи зургаануудта мүнгэ зөөри нэмээжэ hомолхые дурадхаба.

Муйскын районой захиргаанай гулваа А. И. Кардаш мүн лэ үгэ хэлээ. Тэрэ тус районой газар дээрэ алта малтадаг 10 гаран нэгдэлнүүд болон бүлгэмүүд бии юм. Тэдэнь хэды шэнээн алта район соohоо абаашанаб гэжэ мэдэхын аргагүй. Район соогоо эзэн байха аад, бүхы баялигаа дэмы алдажа байнабди. Тус асуудалые республикын Правительствын хэмжээндэ шидхэхэ ёhотойбди,— гэжэ тэрэ хэлээ.

Буряад Республикын Газарай реформын талаар комитедэй түрүүлэгшэ Ю. И. Алексеев үгэ хэлэхэдээ, газарай түлөө налог суглуулагданагүй. Энэнь нютагай бюджедтэ мүнгэ оруулха нэгэ арга нүхэсэл байгаа гээд тэмдэглэбэ.

Республикын Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо, экономикын министр А. Н. Жильцов удаань хуряангы үгэ хэлэжэ, тобшололнуудые хээ.

С. ОЧИРОВ.

„Буряад үнэн"-95

ҮШӨӨ ДАХИН ЗАХИЛАЙ СЭН ТУХАЙ

Хүндэтэ уншагшад!

Мартын 11-нэй дугаарта захилай хүнгэлэлтэтэй сэнгүүд тухай мэдээсээ hэмди. Тэд эндэ хүлеэгдээгүй ушар тохёолдоо. Почтын хэлхеэ холбооной федеральна управленин почтын гаргашын сэнгые 25 процент бэшэ, харин 21 процент шахуу доошолуулhан тухайгаа манай хэблэлэй директор В. И. Пинтаевта дуулгаа бшуу.

Теэд яахаб, почтынхидай тогтоohон шэнэ сэнгые хараада абаха баатай болоhон манай hонин хүндэтэ уншагшадhаа хүлисэл гуйгаад, 1995 оной хоёрдохи хахадта захилай хүнгэлэлтэтэй шэнэ сэнгүүд тухай мэдээсэнэбди:

	Газетын сэн	Почтын гаргаша	Хамтадаа
Улаан-Үдэдэ	9450	15300	24750
Хүдөөдэ	9450	16300	25750

Гадна редакциин үүсхэлээр дайнай ветерануудта, инвалидуудта, олон хүүгэдтэй гэр бүлэнүүдтэ газетынгээ сэнгэй хахадынь түлэхөөр хүнгэлэлтэтэй захил соносхообди. Дээрэ дурдагдаhан бүлэг захил хэгшэдтэ иимэ сэн тогтоогдоно:

	Газетын сэн	Почтын гаргаша	Хамтадаа
Улаан-Үдэдэ	6300	15300	21600
Хүдөөдэ	6300	16300	22600

Хүндэтэ уншагшад! Эдэ шэнэ сэнгүүд тухай Почтын хэлхеэ холбооной федеральна управленинин хүдэлмэрилэгшэд аймаг бүхэндэ дуулгаа. Тиимэhээ нютаг, hуурин бүхэнэй почтодо энэ мэдээсэл хүрэhэн байха ёhотой. Энээн тухай тус управленин захил хэлгын талаар харюусалгатай хүдэлмэрилэгшэ С. В. Бохоева мэдүүлээ hэн. Тиимэhээ бүхы аймагуудта дээрэ дурдагдаhан сэнгүүдээр «Буряад үнэн» hониноо захиха аргатайт.

Теэд энэ хүнгэлэлтэтэй захилнай гансал нэгэ hарын хугасаа соо, апрелин 15 болотор үргэлжэлхэ гэжэ дахин hанууулая. Апрелин 15-най hүүлээр захил хэбэл гү, али 1 ба 3 hарын захил хэбэл, хүнгэлэлтэгүй байха.

Захил хэхээ шамдагты, нүхэд!

Газетын олониитын хүдэлмэриин болон мэдээсэлэй таhаг.

Буряад Республикын Правительствадэ

ОЛЗОБОРИЛОГДОДОГ ҮНЭТЭ ЗАГАhАДЫЕ ХУУЛИ БУСААР БАРИЖА, ҮГЫ БОЛГОЖО БАЙhАНАЙНЬ ХОХИДОЛЫЕ НЭХЭЖЭ АБАХА ЗОРИЛГОТОЙГООР ТУСХАЙ СЭН ТОГТООХО ТУХАЙ

«Уhанай биологическа нөөсэнүүдые олзоборилхо гү, али хуули бусаар барижа, үгы болгоhонойнь хохидолые нэхэжэ абаха тусхай сэн тогтоохо тухай» Россин Федерациин Правительствын 1994 оной майн 25-да абаhан 515-дахи номерой тогтоолтой зохилдуулан, Буряад Республикын сооөзм болон уhанай hабануудаар амидардаг загаhанай нөөсэнүүдые үлөөхэ зорилготэйгоор олзоборилогдодог үнэтэй загаhадые хуули бусаар барижа, үгы болгожо байhан үндэрhаа Буряад Республикын Правительство байгша оной мартын 6-да иимэ тогтоол баталан абаhан байна.

Хуули бусаар бариhанай, хохидол ушаруулhанай түлөө хэмжээнhээ болон шэгнүүрhээ дулдыдангүй, нэгэ загаhанда иимэ хэмжээнэй сэн тогтоэгдобо:

язь (булуусхай) загаhанай түлөө Россин Федерациин нэгдэлай түлбэриин hарын эгээл бага салингай түлбэриин хэмжээн;

алганын түлөө Россин Федерациин ажалай түлбэриин hарын эгээл бага салингай 0,2 хубинн хэмжээн.

Энэ тогтоолой дүүргэлтые бэелүүлхэ талаар «Байкалрыбвод» гэhэн бассейнэй управлени (Ю. Н. Калашников) зилгалагдаа.

Иналтын аймагай hуралсалай «Байгал» ажахын hаалишад Н. П. Родионова, Е. Т. Цыдыпова, Л. П. Чойбосонова гэшэд hүүлэй үедэ түрүү hуурь эзэлжэ ябана. Тэдэнэй hаадаг симментал үүлтэрэй үнеэд нютагай байгаалиин орхэ ойндалда таарахал. Үнеэдтэ үлhэн, силос, хэршэгдэhэн hолоомон, талха таряан үгтэнэ. Ажахын түрүү hаалишад байгша ондо үнеэн бүриhөө 3000 литр hү ааха хүсэлэнтэй оролдожо ябана.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: hаалишан Л. П. Чойбосонова.

С. БАЛДУЕВАЙ фото.

УНШАГТЫ, ТАНИЛСАГТЫ:

2-дохи нюурта. Ажахынуудые хоосоото суглаанууд. С. Ивлюкин: «Журамhаа бүхы нэмэн дулдыдаха». Н. Бадмаринчинов: «Буряадай заншуул» мандаг». Агуу Иналтын 50 жэлэй ойдо. Дурасхаалынь хэтэдээ мүнгэ—тайлбари. Дэлгүүр: ажахадха арга бэдэрхэ. Ц. Цыдыпов: «Зайн гал хэрэгтэй гуримшуулха».

3-дахи нюурта. Гэр бүлэ—нангин гуламта. С. Цыренденбержиев: «Гэрэй эзэн». Хүн ба үе саг. Б. Цыбиков: «Угай бэшэг найруулагша»—түгэсхэл. Үнгэтэ юртэмсын нюусануудд.

4-дахи нюурта. Агуу Иналтын 50 жэлэй ойдо. А. Толстихин: «Сэнхир тэнгэри сэлмэг байг лэ!». Лигэ. Зурхайшын зүбшэл. Спорт.

НҮҮРhЭШЭДТЭ—АНХАРАЛ

Буряад Республикын Правительство нүүрhэшэдэй эрилтэнүүдые хангаха талаар бодото хэмжээнүүдые абана. Бюджетнэ эмхинүүдэй зайн галай, эльшэ хүсэнэй түлөө түлбэриеэ оруулхынь тула район бүхэндэ мүнгэн эльгээгдэдэ.

Онсолбол, Кабанскын райондо 2500 миллион түхэриг эльгээгдээ. Энэ мүнгэнhөө 1911,6 миллион түхэриг дулаанай, зайн галай түлөө, 192 миллион түхэриг шулуу нүүрhэнэй түлөө түлбэридэ зорюулагдаха юм. Загарайн аймагта 2400 миллион түхэриг эльгээгдээ. Энээнэй хахадынь мүн лэ дурсагдагша түлбэринүүдтэ гаргашалагдаха зэргэтэй.

Улаан-Үдын захиргаанда эльгээгдэhэн мүнгэнэй 700 миллион түхэригынь акционернэ «Бурятэнерго» бүлгэмдэ хүртэхэ юм.

Түгнын шулуун нүүрhэнэй уурхайда энэ жэл 42 миллиард түхэриг үгтэхэ. Энээнэй тухай «Росуголь» компаниин генеральна директор Ю. Н. Малышев республикын Президент Л. В. Потаповта бэшэгээр мэдээсэhэн байна. Нигэжэ энэ уурхайда нүүрhэ малтан абалгын хэмжээн 500 мянган тоннодо хүргэгдэхэ.

Холбоолжоной шулуун нүүрhэнэй уурхайе hэльбэн шэнэдхэлгэдэ мүнгэ гаргашалhанай хэрэггүй гэжэ «Росуголь» компаниин хүтэлбэрилэгшэд тоолоно. Ушар юуб гэбэл, гаргашань угаа ехэ. Харин «Гусиноозерская» шахтые хааха тухай асуудал шидхэхын тула 1996 оной январиин 1 болотор тусхай программа бэлдэгдэхэ юм.

Л. ВЛАДИМИРОВА.

ЭРДЭМТЭДЭЙ ХУРАЛДААН

Буряадай Эрдэмэй түбэй хүдэлмэрилэгшэдэй жэлэй тоосооте суглаан hаяхан болобэ. Республикын Эрдэмэй түбэй президиумэй түрүүлэгшэ В. Ц. Найдаков элидхэл хэхэдээ, үнгэрhэн жэлдэ түбэйнгөө институдуудай, таhагуудай эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшэдэй хэhэн ажал ябуулгануудтухай тоосоhон, энэ жэлдэ бэелүүлхэ харааа зорилгонуудаа тодорхойлhон байгаа. Мүнөөнэй хүшэр хүндэ сагта мүнгэ зөөри дуталдажа, эрдэмтэдэй урдаа табиhан зорилгонуудаа бэелүүлхэдэнь, ехэ hаад ушаруулна гэжэ элидхэлшэ онсолон зааба.

Тиигээд наhатай боложо, бэемни муудаба гэжэ шалтагаан барьяад, тушаалhаа бууха тухай мэдүүлгэ президиумэй түрүүлэгшэ В. Ц. Найдаков бариhан байгаа. Энэ мэдүүлгэнь олонхиин дуугаар хараада абтажа, Новосибирскын Гүрэнэй университедэй Буряадай филиалай ректор, физико-математикын эрдэмэй доктор Г-Н. Б. Дандарон, БНЦ-гэй Байгалые шэнжэлгын институтай директор географиин эрдэмэй доктор А. К. Тулохонов хоёрой кандидатурануудэ энэ тушаалда дэбжүүлэгдэбэ.

Эрдэмэй түбэй социально-экономическа шэнжэлгэнүүдэй таhагые даагшын орлогшо, экономическа эрдэмэй кандидат Б-М. Б. Балданов, Биологиин институдай ахамад эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшэ, медицинын эрдэмэй доктор, академик Э. Г. Базарон, Геологиин институдай гидрогеологическа лабораториие даагша, геолого-минералогиин эрдэмэй кандидат И. М. Борисенко, республикын эрдэм hуралсалай министр С. Д. Намсараев, Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо Л. Ч. Нимаева болон бусад үгэ хэлэхэдээ, тоосооте элидхэл тушаа, дэбжүүлэгдэhэн кандидатурануудтушаа hанамжануудаа элирхэлhэн байгаа.

Удаань Буряадай Эрдэмэй түбэй президиумэй заседани боложо, 12 гэшүүдэй 7-ниинь Г-Н. Б. Дандароной, бэшэниинь А. К. Тулохоновой кандидатурые дэмжэбэ. hүүлээрнь тоосооте суглаанда хабаадаhан эрдэмтэдэй дунда нюуса hунгалта үнгэргэгдөө. hунгалтада хабаадаhан 76 хүнэй 38-ниинь Г-Н. Б. Дандароние, 36-ниинь А. К. Тулохоновые дэмжэhэн, 2-ынь hаналаа бариhан байха юм. Тиигэжэ Г-Н. Б. Дандароние Буряадай Эрдэмэй түбэй президиумэй түрүүлэгшын тушаалда дэбжүүлхэ зууршалга Россин Эрдэмэй академиин Сибириин таhагта эльгээгдэбэ.

Манай корр.

УНШАА, ДУУЛАА hЭН ГҮТ?

«Россин газетын» мэдээсэhэнэй ёhоор, Москва хотодо Илалтын ойн баярай парадта бэлэдхэл эхилэнхэй. М. В. Фрунзиин нэрэмжэтэ Түбэй аэродром дээрэ 300 гаран элдэб янзын техникэ суглуулагдаад, бэлэдхэл хэжэ байна. Тэдэмнай парадай оньhожоруулагдамал колоннонуудай бүридэлдэ ороhо юм.

Ябаган сэрэгүүдэй, Агаарай-десантна сэрэгүүдэй, Далайн-Сэрэгэй флодой, суворовско болон нахимовска училищинуудай суглуулагдамал колоннонуудай болон подразделенинүүдэй hорилго бэлэдхэл апрелиин 10-hаа эхилхэ байна.

Сэрэгэй парад майн 9-дэ 12.00 часта Поклоннэ гүбээ дээрэ үнгэргэгдэхөөр хараалагдана. Харин Улаан талмай дээрэ тэрэл үдэр үглөөнэй 10.00 сагта сэрэгшэдилагшадай парад үнгэргэгдэжэ, тэрээндэ мянга табан зуугаад фронтовигууд хабаадаха юм байна.

Нимэ мэдээсэл дуулаад байхада, нидээд ехэ hэжэг түрэнэ. Гүрэнэй засаг баригшад юундэ нигэжэ хоёр парад хэхэ, илагшадhаа мүнөөнэй сэрэгшэдые холодуулха, аяар холэ, үбгэд, хүгшэдэй хүрэжэшье шадахагүй Поклонно гүбээ дээрэ hайндэрөө хэхэ болсо юм гэhэн асуудалнууд гаража ерэнэ. Энэмнай юунэйшье болохоёо байhые мэдэхэеэ болиhон мүнөөнэй сагые үшөө дахин батадхана бэшэ аал!

* * *

«Ветерануд тухай» Федеральна Хуулиие дүүргэлтэ болгон, Россин Президент Б. Н. Ельцин тусхай Захиралта гаргаба. Тус Захиралтын ёhоор Россин Федерациин Правительство зохихо министерствэнүүд болон албан зургаануудта хамта нэгэ hарын туршада «Сэрэгэй албанай ветеран» «Дотоодын хэрэгүүдэй зургаануудай, прокуратурын, юстициин болон сүүдүүдэй ветеран», «Ажалай ветеран» гэhэн нэрэ зэргэ олгохо гурим болон эрилтэнүүдые зохёон табижа, баталамжада табиха ёhотой болобо.

Сэрэгэй албанай ветерануудта, дотоодын хэрэгүүдэй зургаануудай, прокуратурын, юстициин болон сүүдүүдэй ветерануудта, ажалай ветерануудта барюулагдаха нэгэ нинтэ түхэл янзатай үнэмшэлгэнүүдые бодомжолон зохёожо, мүн лэ баталха ёhотой болоно.

Эдэл үнэмшэлгэнүүдэй үндэhөөр лэ бүхы хүнгэлэлтэнүүд болон туhаламжануудүзүүлэгдэхэ ёhотой гээд дээрэ дурдагдаhан Хуули дотор бэшэгдэнхэй бэлэй даа.

* * *

«Федеральна (нинтэ Россин) удха шанартай түүхын ба соёлэй уг баялигуудай объектнүүдэй нэрэнүүдые баталха тухай» Зарлигта Россин Президент Борис Ельцин гараа табижа, тэрэнь «Россий газетэдэ» толилогдобо. Тус объектнүүдэй тоое 1-дэхи бүлэг— «Түүхын-соёлой музей-заповеднигүүд болон музейн комплекснуудгэжэ нэрлэгдэhэн бүлэг эхилхэ. Нэрэнүүдынь республика, хизаар болон область бүхэнөөр илган үгтэнхэй.

Энэ Зарлигаар манай республикаhаа ори ганса объект — «Забайкалиин арадуудай этнографическа музей» (музейн комплекс) оруулагдаад, тэрэ Улаан-Үдэ хотодо, Дээдэ-Онгостой поселогто байрланхай гэжэ тэмдэглэгдэнхэй байха юм. Бэшэ дурасхаалта газарнууд оруулагдаагүй.

Харин хоёрдохи бүлэгтэнь — «Археологиин памятниууд» гэhэн бүлэгтэнь манай республикаhаа нэгэшье хүшөө, дурасхаалта газарай оруулагдаагүй байhаниинь гайхалтай. Харин тиихэдээ Алтайн, Саха, Коми болон бусад республикануудhаа хэдэн арбаад памятниууд списогтэ оруулагдаhан байха юм. Манай республикада эртэ урдын хүнүүдэй ажаhуйhан гуламтануд, гуннануудай hуурринууд, хабсагай шулуунуудта эртэ урдын бэшэгүүд, зурагууд гэхэ мэтэ нилээд бии ха юм. Тэдэнэй эдэнэй тоодо ороогүйдэ хэн зэмэтэйб? Энэ hонирхомоор асуудал.

* * *

Байгша оной январьда «Россин газетэдэ» Советскэ Союзай Герой П. Ребенкын бэшэг толилогдоhон байна. Тэрээн соогоо ветеран нигэжэ гуйhан байха юм: «Илалтын 50 жэлэй ойн урда тээ почтово маркагүй бэшэгүүдээр нүхэд—фронтовигуудаа амаршалха арга олгыт, хэлхеэ холбооной дарганар». Хэлхеэ холбооной министерство энэ гуйлтыень хаража үзөөд, тусхай шидхэбэри гаргаа.

Тэрэнэй ёhоор тусхай конверт гаргагдаха болобо. Тэрээн дээрэнь маркын орондо гурбан хушуута (треугольник) барлаатай байха. Энэмнай дайнай үеын солдадай бэшэг hануулна ха юм. Мүн тиихэдэ дээрэнь «Ветеранай бэшэг» гэжэ бэшээтэй, лаврын гүрлөө набшануд зураатай байха. Нимэ бэшэгүүд хуушанай бүхы Советскэ Союзай газар дээрэ түлөөhэгүйгөөр ябахаар хараалагдана.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда хабаадагша бүхэн апрель hарада Дайнай ветерануудай бүхэроссин соведэй өөрынгөө эхин эмхидэ хандажа, түлөөhэгүйгөөр 10 иимэ конверт абаха эрхэтэй. Иимэ конвертнүүдэй дууhатар тэрэ түлөөhэгүйгөөр ябуулагдаха ёhотой.

Дэлгүүрэй үнэ сэнгүүд

НОГООН БАЗААРТА

Эдеэ хоолой зүйлнүүд	Сэнгүүд
Горкоопторгын зүгhөө худалдагдаhан гахайн килограмм мяханай сэн	12500
Үмсэhөө ороhон үхэрэй мяханай сэн	7000—9000
гахайн —«—	12000—14000
хониной —«—	6500
Үхэрэй хэлэн (килограмм)	15000
Үхэрэй ураг тархи —«—	2000
Колбасануудай зүйлнүүдhээ:	
«Сходненская» гэжэ дутуушагаар сонгоогдоhон колбаса	19500
«Одесская» сортын баhал тиимэрхүү колбаса	17500—18500
«Русская» сортын колбаса	17500
Улаан-Удын мяханай комбинадта үйлэдбэрилэгдэhэн	
«Сибирская» сортын колбаса	16500
«Обеденная» сортын шанагдаhан өөхэтэй колбаса	10340
«Пикантная» сортын колбаса	12430
«Детская» сортын сосиска	15070
Ветчина	24530
Дабhалагдаhан гахайн килограмм саала	15000—16000
hүнэй зүйлнүүдhээ:	
Хахад литрэй шэлтэй hүн	1800
—«— тараг	1415
250 граммай зөөхэй	2985
250 граммай ээзгэй	2730
Малай тоhон—200 граммаар багсалагдаhан	5300
Зүгын килограмм тоhон	20000
Тахяагай мяхан	8000—8800
Дальбараагай мяхан	6500
Тахяагай гуя мяхан	9500
Загаhанай зүйлнүүдhээ:	
Дабhалагдаагүй горбуша	7000
Хүйтөөр сонгоогдоhон горбуша	13000
Дабhалагдаагүй ялаагана	2700
—«— минтай	3800
—«— лещ	6500
—«— сурхай	7000
—«— омоли	7500
Дабhалагдаhан кета	12000
—«— селёдко	8000
Хүйтөөр сонгоогдоhон селёдко	12000
—«— кета	22000
Тахяагай арбан үндэгэн	3700—4000
Огородой эдеэнhээ:	
Хүнэг хартаабха	7000—8000
Чеснок (килограмм)	10000
hонгинэ	1600—1800
Морхооб	3500
Улаан помидор	20000
Монсогор капуста	6000
Яблока	5000
Ногоон үгэрсэ	14000
Элhэн саахар	3600
Рафинад-саахар	3800

Тобшолол. Мяханай зүйлнүүд үсөөнөөр худалдагдаа. Тахяагай үндэгэнэй сэн эрид доошолоо. Тахяагай мяхан Америкэhээ, манай шубуунай фабрикануудhаа асарагдаhан тахяагай гуя мяхан хотын зондо элбэгээр дурадхагдаба. Үнгэрhэн амаралтын үдэрнүүдтэ залуу хүбүүд, басагадай үхэрэй тархи, тагалсагуудые худалдажа абаhан hаа, үнгэрhэн амаралтын үдэр тиимэ хүнүүд харагдабагүй. Эрхүүhээ асарагдаhан малай 200 граммаар багсалагдаhан тоhон ехэ элбэгээр худалдагдаа.

Редакциин социально-экономическа таhаг.

Ажахынуудай тоосоото суглаанууд

ЖУРАМhАА БҮХЫ ЮУМЭН ДУЛДЫДАХА

Ажалай журам. Колхозуудай болон таряашадай ажахынуудай нэгэдэлнүүдэй тоосоото суглаанууд дээрэ үнэгы удхатай энэ үгэ— тухай мүнөө хэлсэдэг болонхой. Мүнөөнэй хүндэ хүшэр байдалда ажалай журам шангадхабал, үйлэдбэри бага зэргээр заhархашье байжа болоо гэжэ хүдөөгэйхид зүб лэ тооло но.

Райкомуудай, парткомуудай үгы болоходонь, ажалай журам эбдэгшэдтэй тэмсэхэ нэгэшье эмхи байхаяа болинхой ха юм. Хүдөөдэ мүнөө хүнүүд ажалдаа яарахаяашье болинхой, гараашье hаа, үдэр үнгэрбэл гэжэ нигэн-тингэн хүдэлөө болоно бшуу. Архи тамхин дэлгэрээ, поли дээрэhээ, ороонной тоогноо ороо hо таряа, фермэнүүд дээрэhээ тэжээл хулууха ябадал олошороо.

«Искра» колхозой тоосоото суглаан дээрэ хэгдэhэн элидхэл дотор, мүн үгэ хэлэгшэдэй үгэнүүд соошье ажалай журам тухай онсолон хэлэгдэhэн байха юм.

— Колхозой зөөри хулуугаад, архидадаг хүнүүд ямар колхознигууд болоно гээшэб? Гарта дайралдаhан юумэ — ороо hо таряа, запас хэрэгсэлнүүдые, электролампочкануудые, аккумуляторнуудые хулуужа абана ха юм. Надеинэй механизаторнуудай бригада ажахымнай подразделени болоно бэшэ, харин «архиншадай» бригада гэжэ тоолохоор. Эдэнэр хамтын ажалда хабаадалсаха зон аад, үдэрhөө үдэртэ архидажа, үйлэдбэридэ айхабтар ехэ гарза хохидол асарна,—гэжэ правлениин түрүүлэгшэ Виктор Логеевич Максимов элидхэл соогоо онсолон зааба. — Правительствын ябуулжа байhан экономическа политика мүнөө үедэ ямаршье үрэ дүн асарбагүй. Харин зоннае «үбдэг дээрэнь» hүулгажа шадаа. Иимэ ушар дээрэhээ мүнөө сагта бидэ гэр болон малай байранууды барижа шадахаяа, техникэ, машина худалдажа абахаяа, малай байранууды заhабарилжа бирахаяа болинхойбди. Үйлэдбэриин гол хэрэгсэлнүүдээ шэнэлнэгүйбди. Техникэмнай хуушараа. Ашаглалгаhаа болоулагдаhан трактор, машинануудараа хүдэлhэн зандаабди. Жэл бүхэндэ техникэ заhабарилга угаа хүшэр болоно. Гансал үнгэрhэн жэлдэ запас хэрэгсэлнүүдые худалдан абалгада аяар 130 миллион түхэриг мүнгэн зөөри гаргашалагдаа гэжэ тэрэ саашань хэлээ.

— Нёдондо жэлдэ бидэ 3800 гектарта ороohото, 1500 гектарта силосэй ургамалнуудые таряабди. Хабарай тарилгын урда тээ колхозой правлени бригада бүхэнтэй түсхай хэлсээ баталаа hэн. Механизаторнуудта ургаса ургуулhанайнь түлөө бидэ өөhэдынгөө талаhаа салин түлбэреэр, үрэhэ хүрэнгөөр, тоно түлишын материалаар, эдеэ хоолоор болон ажалhаань ажалдань шэрэхэ талаар хангахаар үялга абаабди. Харин тэдэнэр ажалай журам сахиха ёнотой байгаа Үйлэдбэриин журам эбдэгшэд натуральна түлбэриhөө хаhагдаха гэжэ хэлсээн соогоо оруулhан байгаабди. Үнэн дээрэ юун болооб? Надеинэй бригадынхид хабарай тарилгын, мүн ургаса хуряалгын үедэ архидаад, ажалдаа гараагүй байhанайнгаа түлөө энэ түлбэриhөө хаhагдаа. Хүйтэнэй 1-дэхи ба 2-дохи бригадануудта баhал иимэрхүү ябадал гаргагдаhан байха юм. hайнаар худэлhэн механизаторнууд хэhэн ажалайнгаа зэргээр 10-hаа 35 центнер хүрэтэр ороohо миинтээр абаа,—гэжэ нүхэр Максимов онсолон тэмдэглэбэ.

Таряан ажалай 1-дэхи бригада үнгэрhэн жэлдэ гектарай 12,2 центнер, 2-дохи бригадынхид —11,7, Надеинэй 3-дахи бригадын гэшүүд 9,8 центнер ургаса хуряажа абаа. Эдэ үрэ дүнгүүд юу харуулнаб гэхэдэ, ажахын коллективүүдэй үнгэрhэн жэлдэ ямараар худэлжэ гараhыень үшөө дахин гэршэлжэ үгэнэ бшуу.

Үйлэдбэриин бусад hалбаринуудта иимэрхүү жэшэнүүдые олоор дурдахаар. Даалгагдаhан ажалдаа hайнаар хандаhан коллективтэ урэ дүнгыншье дээшээ ха юм. Жэшээлхэдэ, механизаторнууд Николай Фомин, Николай Павлов гэгшэд силосэй ургамалнуудые хуряалга дээрэ hайнаар хүдэлжэ гараа. Эдэнэрэй техникын хэды хуушаншье hаань, шэмэтэ тэжээл саг соогоо даража шадаhан байна. Луговод Тимофей Борисов өөрынгөө даалгагдаhан талмай дээрэhээ бүхыдөө 4800 центнер үбhэ бэлэдхэжэ абаа гэхэ гү, али гектарай аяар 32 центнер ургаса хуряажа шадаа. Колхозой огород дээрэhээ гектарай дунда зэргээр 275 центнер капуста хуряагдаа. Харин зарим огородшод И. Гаврилова, Г. Дмитриева, А. Трифонова болон бусад өөhэд өөhэдынгөө талмай дээрэhээ гектарай 385—415 центнер хүрэтэр капуста суглууяжа абаhан байха юм. Овощ худалдаhанайнгаа түлөө ажахы нёдондо бүхыдөө 36 миллион түхэригэй олзо оршо оруулаа.

Олзо оршо тухай хэлээ хадаа ажахын таряан ажалhаа гансал хартаабха яhала олзотой байба. Энээнhээ 66 миллион түхэригэй олзо оршо абтаhан байха юм.

Ороohо таряа үйлэдбэрилгэ ажахыда гарза гаргаша асараа. Юундэб гэхэдэ, колхоз өөhэдынгөө ветерануудта, пенсионернүүдтэ хямда сэнтэйгээр ороohо худалдаа бшуу. Зүгөөр hайн шанартай ороohо үрэhэндэ гэжэ хаагаа, адууhа малда яhала хүрэхөөр таряа талха таhалжа үгөө.

Саашань колхозой түрүүлэгшэ мал ажал дээрэ тогтожо хэлэхэдээ, энэ hалбарин гарза гаргаша асараа гэжэ онсолон тогтобо. Энэ hалбарида аяар 260 миллион түхэригэй гарза гаргаша хэгдэhэн байна. Шалтагааануд яhала олон. hүүлэй жэлнүүдтэ худөөгэй ажахынуудбуйлуулан болбосорулагшадта хямда сэнгээр мяха болон hүеэ тушаана бшуу. Тингээдшье үйлэдбэрилhэн продукциин өөрынь үнэ сэн айхабтар ехэ байhаар.

Иимэ дүтүү дунданууд-тайгаар хэды худэлжэ байгаашье hаа, ажалдаа hайнаар хандадаг түрүүшүүл эндэ яhала олон. Жэшээлхэдэ, hаалишад А. Г. Казазаева М. Г. Сафронова хоёр жэлэй туршада бүхыдөө 330 центнер hү hааhан байна.

Мяха үйлэдбэрилгэ дээрэ байдалынь баhал тулуур. Мал олоор гарзална. Энэ ажахыда жэлэй турша соо аяар 238 толгой эбэртэ бодо мал, тэрэ тоодо 154 тугал гарзалаа. Гахайшад нёдондо 423 толгой поршоонхо үхэл гарзада оруулба. Тэрээнhээ гадна 223 толгой хонид, 35 морид толгойгоороо үгы болгогдоо. Энэ ажахы үхэл гарзаhаа 111,7 миллион түхэригэй гарза хоролтодо ороhон байха юм. Үгрэндэ туранхай мал тушаагдана, Туранхай мал тушааhандаа колхоз 22,5 миллион түхэригэй гарзада баhал ороо,—гэжэ колхозой түрүүлэгшэ мэдүүлбэ.

Элидхэл зүбшэн хэлсэлгэдэ хабаадалсаhан олохон колхознигууд үгэ хэлэхэдээ, гансал ажалай журам сахиха асуудалда тогтоhон байна.

— Хамтын зөөри хулуугаа, хүн зон ямар hэшхэлтэйгээр нишэ тиишэнь абаашаад худалдадаг юм? — гэжэ ахамад инженер В. С. Козлов суглаан дээрэ үгэ хэлэхэдээ, сугларагшадта хандаба. Хүн архидахадаа, ганса ажахыда бэшэ, мүн өөртөөшье hаад тойбо татана ха юм. Хубилалтын энэ хүндэ хүшэр сагые дабажа гарахын тула бултадаа ороолдохо ушартайбди. Иигээд үдахагүй хабарай тарилгын худэлмэри эхилхэнь, Үшөө 6 трактор заhабарилагдаагүй. Кадриуудай асуудал шиндхэгдээгүй байhаар.

— Үнэхөөрөөшье кадриуудай асуудал манай hанаае зобооно. Ороohото ургамалнуудай үрэhэн гол түлөб бии. Энэ жэлдэ бидэ таряалан дээрэ үтэгжүүлгэ оруулхабди. Нуга сабшалангайнгаа ургасыень хайшан гээд дээшэлүүлхээ үшөө мэдэнэгүйбди.— гэжэ ахамад агроном А. М. Мясников хэлэбэ.

— Таряашад иимэ байдалда хээзэдэшье ороогүй. Мүнөө хүнүүд ажалдаа ехэл халирхайгаар хандадаг болошоо,— гэжэ таряашадай нэгэдэхи -бригадын бригадир М. Г. Рыжаков hанаагаа зобожо байhанаа элирхэйлбэ.

Колхозой мэргэжэлтэд даалгагдаhан хэрэгтээ муугаар хандана гэжэ үнинэй үхэршэн Иван Ананин мэдүүлээ. Тинхэдэнь зал соohоо элдэбын асуудалнууд тебигдаhан байна. Надеинэй фермын hаалишад ахамад зоотехник Хромыхта хандажа, фермэ дээрэмнай техник-үрэжүүлэгшэ хэзээ бии болохоб гэжэ асууба. Энэ асуудал дары шиндхэгдэхэ гэжэ тэрэ харюусаа.

Колхозой профкомой түрүүлэгшэ В. Владимиров, дархашуулай бригадын гэшүүн Т. Яковлев, пенсионер П. Оболтусов гэгшэд үгэ хэлэхэдээ, мүн лэ ажалай журам дээрэ тогтоо. Колхозой тоосоото суглаанай худэлмэридэ аймагай захиргаанай гулваа М. В. Михалев, дотоодын хэрэгүүдэй таhагай начальник А. М. Трифонов гэгшэд хабаадалсажа, дэлгэрэнгы үгэ хэлэhэн байна.

Суглаанда хабаадагшад колхозой правлениин худэлмэриие хангалтатай гэжэ сэгнээд, колхозой түрүүлэгшэ В. Л. Максимовай туушаалhаа гараха гэhэн гуйлтыень дүүргэбэгүй.

С. ТЮЛЮКИН,
манай штатнабэшэ корр.

АГУУ ИЛАЛТЫН 50 ЖЭЛЭЙ ОЙДО

ДУРАСХААЛЫНЬ ХЭТЭДЭЭ МҮНХЭ

Дайнай ветерануудаа, сэрэгэй алба хаагшад, Россий болон СНГ-гэй оронуудай олон эрхэтэй Россий Федерацийн Ооронын министерствын главна болон түбэй управленидэ, Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй Генеральна штабта бэшэгүүдые өгшэжэ, фашис Германитай даралдаха үедөө хэды хүнүүдээ алдаhан тухай асуудалаар тайлбари үгэхые гуйдаг байна.

Ушарынь юуб гэхэдэ, олондо мэдээсэл тараадаг зарим хэрэгсэлнүүдтэ тухай мэдээсэлнүүдэй байбашье, Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай үедэ Совет Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй сэрэгшэдэй гээлтэдэ ороhон тоо нэмээгдэдэг, Германиин ба тэрэнэй союзнигуудай дайнда хосорhон сэрэгшэдэй тоо бага болгогдодог байна. Иигэжэ дайн тухай үнэн зүб тоо бүдүүлигээр хазагайруулагдана, дайнда унаhан сэрэгшэдэй нангин дурасхаалай нэрэ хүндэнь унагаагдана. Россий Федерацийн Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй Генеральна штаб иимэ тайлбари үгэбэ гээшэ.

— Олохон газетэнүүд, мүн радио болон телевидени Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай үедэ СССР-эй Зэбсэгтэ Хүсэнүүд олон хүнүүдээ алуулhан юм гээд ямаршье үндэhэгүйгөөр баталдаг байна. Жэшээлхэдэ, Улаан Армиин дайнда унаhан сэрэгшэдэй тоо 1941 ондо дайсанай урдаhаа тэмсэлдэ буу баринжа бодоhон бүхы хүнүүдэй тоohоо холо үлүү болодог, олонхи ушарта СССР үгрэнэй бүхы эрэшүүлэй тоohоо үлүү олон хүн дайнай үедэ наhа бараhан шэнгеэр харуулагдадаг байна. Гэхэ зуура фашис Германиин, тэрэнэй союзнигуудай дайнда алуулhан сэрэгшэдэй тоо үсөөн байhан шэнгеэр баталагдадаг юм.

Тиигэжэ ямаршье үндэhэ баримтагүйгөөр дурдагдаг тоонууд Россий болон харинь үгрэнүүдэй эрхэтэдые худал хуурмаг тоонуудаар мэхэлхэ, Совет Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй дайнай үедэ гаргаhан баатаршалгын удха шанарые доошолуулха гэhэн hэдэлгэ болоно. Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай дүнгүүдые хазагайгаар харуулдаг ябадалай муу хойшолонгуудые, мүн түүхэшэд болон бусад олон хүнүүдэй эдэ тоонуудаар hонирходог байные хараада абажа, СССР-эй Оборонын министерство 1990 ондо совет сэрэгшэдэй гээлтэ тухай бодото материалнуудые олондо мэдээсэхэ гэhэн шиидхэбэри абаhан байгаа. Гэхэтэй хамта 1918 онhоо хойшо болоhон бүхы дайнда сэрэгшэдэй гээлтэдэ ороhон тухай тоонуудые тодорхойлхо даабари Генеральна штабай бүлэг мэргэжэлтэдтэ үгтэhэн юм. Эдэ шэнжэлгын дүнгүүдээр «Гриф секретности снят» гэhэн ном генерал-полковник Г. Ф. Кривошеевэй редакци доро 1993 ондо хэблэн гаргагдаhан байна.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай үедэ Совет Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй гээлтэ тухай материалнуудтус ном соо планлаяа hайнаар харуулагданхай гээд тэмдэглэхэ хэрэгтэй.

Улаан Армиин болон Далайн-сэрэгэй флодой сэрэгшэдэй дайнда унаhан тухай материалнууд Генеральна штабай статистическэ материалнуудай, фронтнууд, флодууд, арминууд, сэрэгэй округууд болон сэрэгэй— медицинскэ эмхи зургаануудай мэдээсэлнүүдэй ашаар тодорхойлогдоhон байна шуу. Гадна Оборонын министерствын архивуудай, мүн гүрэнэй Түбэй архивай бусад документнууд шэнжэлэгдэhэн байгаа. Тиигэжэ олдоhон тоонуудынь 1941—1945 онуудта Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнда татагдаhан хүнүүдэй тоо Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй зэргэдэ ороhон сэрэгшэдэй бүхы списогүүдтэй сасуулагдажа, шалгагдажа үзэгдэhэн юм.

Дайнай эхилhээр түрүүшын hарануудта сэрэгшэдээ алдаhан тухай тоо заримдаа мэдэхэ аргагүй байгаа. Киевскэ, Вяземска, Крымскэ болон бусад сэрэгэй частьнуудhаа мэдээсэлнүүд ороогүй юм. Жэшээлхэдэ, 1941 оной июль—октябрь hарануудта Баруун—Урда фронтын 35 стрелково дивизи, Баруун фронтын—16, Урда фронтын—28 дивизи, 3 бригада, Брянскын 5 дивизи, Резервнэ фронтын 1 дивизи дайнда унаhан сэрэгшэд тухайгаа мэдээнүүдые үгөөгүй hэн. Эндэ дурдагдаhан бүхы дивизинүүд ба бригадануудай сэрэгшэдэй список хаража үзэхэдэ, бүхы дээрэ 434 мянган хүн тоологдожо байба. Тэдэ сэрэгшэд булталаа алуулhан гэжэ тоологдоо бшуу. Дайнай түрүүшын hарануудта эмхидхэгдэhэн Приморско армиин мүн тиимэрхүү байдалда ороhон байна.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай бүхы жэлнүүдтэ (тэрэ тоодо Алас-Дурна зүгтэ империалис Япондо эсэргүү 1945 оной дайн оролсоно) бүхы дээрээ алуулhан гү, али гээлтэдэ ороhон (дайнда алуулhан, hураггүйгөөр үгы болоhон, плендэ абтаhан, шархаталгаhаа ба үбшэнhөө, гэнтэ аюулhаа боложо наhа бараhан хүнүүд) Совет Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй сэрэгшэд хилын ба дотоодын сэрэгшэдтэй хамта 11 миллион 444 мянган 100 хүн болоhон байна. Гэхэ зуура Армиин болон Флот—11 миллион 285 мянган хүниие, дотоодын сэрэгшэд 97 мянган 700 хүниие, хилын сэрэгшэд ба үгрэнэй аюулгүйе сахилгын зургаануудта 61 мянган 400 хүниие алдаа.

500 мянган хүн замдаа гээлтэдэ ороhон, сэрэгэй албанай наhа гүйсэhэн аад, дайсанай гарта ороhон 500 мянган хүн энэ тоодо ороогүй. Эдэ тоонуудые бултыень нэмэбэл, Улаан Армиин болон Далайн-сэрэгэй флодой, хилын харуулай ба дотоодын албанай сэрэгшэд хамта дээрээ **11 миллион 944 мянган 100 хүнөө** бусаалтагүйгөөр алдаhан байна.

Плендэ абтаhан аад, нютагаа бусажа ерэhэн 1 миллион 836 мянган сэрэгшэд хамтын список соohоо хооргодоhон юм. hураггүйгөөр үгы болоо гэжэ тоологдоhон 939,7 мянган хүн бусаhан байна. Тиихэлээрээ дүн хамта **2 миллион 775,7 мянган хүн** бусаалтагүйгөөр хосорhон хүнүүдэй списоо hаа гаргаагдаа.

Эдэ бүгэдые тооложо гаргахада СССР-эй Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй демографическэ бусаалтагүй гээлтэ 9 миллион 168 мянган 400 хүн, тэрэнэй 8 миллион 668 мянган 400 хүн списогтэ ороhон сэрэгэй алба хаагшад болоно ха юм.

Дайнай жэлнүүдтэ эмхидгын эмхи зургаануудта хаагта дээрэ 22.326.905 хүн галуулhан гэжэ статистик гэршэлнэ.

Фашис Германиин, тэрэнэй союзнигуудай эрхэтэй олон сэрэгшэд алуулhан гэжэ тоо, баримтануу харуулна. Дайнай жэлнүүдтэ Германиин **13 миллион 448 мянган сэрэгшэд** алуулhан бэ,—гэжэ hаа ха. Энэнь дайнда татагдаhан бүхы сэрэгшэдэй 7 процент. Германиин. Эдэ стрине оруулалсан бүхы эрэгшүүлэй 46 процент болоо. Совет-Германиин фронтэ 6 миллион 923.7 мянган хүнөө тэдэнэр алдаhан бэ ха.

Германиин союзнигуудай (Венгри, Итали, Румыни, Финлянди) совет-германиин фронтэ дээрэ **1 миллион 725,8 мянган хүнөө** бусаалтагүйгөөр алдаа. 1945 оной майн 9-нэй hүүлээр Германиин 1 миллион 284 мянган офицернүүд ба солдадууд Совет Армиин сэрэгшэдэй урда буу зэбсэгээ тушаа юм.

Япониин Квантунска Армиин 1945 оной август—сентябрь hарануудта 83,7 мянган сэрэгшэдээ алдаhан, 640,1 мянган хүниие плендэ абхуулаа байгаа (тэрэ тоодо 60 мянган японец, 16,1 мянган солдат, 10,3 мянган солдат, 3, 6 мянган монгол, 0,7 мянган манжуур болон бүгэ үндэhэ ябатанай түлөөлэгшэд оролсоно).

Советскэ Союзда фашистын добтолго Германиин мүн тэрэнэй союзнигуудай ехэ гарза хохидол асарна.

СССР-эй Оборонын министерствын Генеральна штабай архивай олон документнуудэй үндэhөөр сэрэгшэдэй гээлтэ тооложо байна.

Фашис Германитай, империалис Японтой тэмцэлдэ ялата туйлахадаа ехэ гарзатэ, хохидолдо орообди. Энэ үрэнние үлүү ехэ болоогүй, али бага болгохо гэжэ эрмэлэлэл манда байна. Агуу Илалтын 50 жэлэй ойдо лохоёо байхада, дайнай нангин сажа ерээгүй хүнүүдэй дурасхаалаа дурдаа доро дохиноби. Эсэгэ ороноо хамгаалжа унаhан хүнүүдэй дурасхаалаа нангин, хэтэдээ мүнхэ.

«Буряадай залуушуул» мандаг!

(hонинтой танилсуулгаhаа)

Хоёр жэлэй саана залуушуулай хэрэгүүдэй талаар гүрэнэй комитедтэ худэлхэ-еэ ерэhэн журналистка Людмила Доржиева эдэбхи гаргажа, комитедэйнгээ дэргэдэ «Буряадай залуушуул» гэhэн гаршаг газетэ барладаг болгохо талаар эмхидхэлэй худэлмэри ябуулжа захалаа hэн. Эрдэм hуралсалай министерство Залуушуулай хэрэгүүдэй талаар гүрэнэй комитедтэй хамта түс газетын эмхидхэн байгуулагшад болоhон байна.

Тиин буряад хэлэн дээрэ гарадаг байhан урданай «Буряадай залуушуул» гэhэн газетэhээ гансал гаршагынь абтаа. Ород хэлэн дээрэ гарадаг «Молодежь Бурятии» газетын мүнөөшье хэблэгдэжэ үргэлжэлhөөр байhан туладань Л. Доржиевагай үүсхэhэн газетын ород гаршагынь «Бурятия молодая» гэжэ тодорхойлогдоhон байна

Тээсгэн Ленинэй гудамжаар оршодог хотын библиотекын байшанай хоёрдохи дабхарай зохидхон нэгэ танхим соо «Буряадай залуушуул»— «Бурятия молодая» гэhэн газетэтэй танилсуулгын ёнолол үнгэрбэ. Библиотекын директор Т. В. Матхеева ёнололые нээгээд, Людмила Будажаповна Доржиеватай сугларагшадые танилсуулба. Залуушуул, студентнүүд, hурагшад, интеллигенциин түлөөлэгшэд эндэ яhала олоор сугларhан байба.

Хоёр хүрэхэгүй жэл соо— нэгэ доро бурлад, ород хэлэнүүд дээрэ хэблэгдэhэн 11 дугаар. Олон гү, али үсөөн гү? Тиимэшье олон бэшэ. Тоод үсөөншье бэшэл даа. Дунда зэргээр 2 hарын нэгэ дугаар болоно. Энэ газетэ штадай нэгэшье худэлмэрилэгшэгүй юм. Залуушуулай хэрэгүүдэй талаар гүрэнэй комитедэй таhагые даагша Л. Доржиева гол ажалайнгаа салинhаа гадна газетэ гаргаhанай түлөө түлбэри абадаггүй.

Үнэ сэнгүүдэй үрдилдөөн хэблэлые алад гараагүй байха. Тиимэhээ дугаар бүхэниие гаргахын тула редакторынь газетынгээ эмхидхэн байгуулагшад байhан залуушуулай, физкультурын ба спортын талаар комитедэй болон Эрдэм hуралсалай министерствын дарганарай таhалгануудай үүдые оло дахин лэ татажа ородог байhан байха.

Гэбэшье эмхидхэн байгуулагшад али нэгэ аргаар мүнгэ олоод лэ, газетын эллжэтэ дугаар гараад лэ байда.. Саашадаашье энэ заншалынь үргэлжэлхэ хэбэртэй.

Танилсалгын үедэ Эрдэм hуралсалай министр С. Д. Намсараевай нэрэhээ үгэ хэлэhэн министерствын таhагые даагша А. И. Бочеев «Буряадай залуушуул» газетын редакцида мебель, хэрэгсэл худалдажа абалгада 2 миллион түхэриг дамжуулагдаха, мүн байгша оной хоёр дугаарай гаргашые министерство өөр дээрээ даажа абаха гэжэ соносхобо.

Залуушуулай хэрэгүүдэй талаар комитедэй түрүүлэгшэй орлогшо Б. Д. Цыдыпов үгэ хэлэхэдээ, газетэеэ дэмжэхэ талаар хараагдаhан хэмжээнүүд түхай дуулгаа.

Арадай Хуралай социальна политикын талаар комитедэй мэргэжэлтэн Г. Р. Серганин, республикын Уран зохёолшодой холбооной түрүүлэгшэ Б. С. Дугаров, философийн эрдэмэй доктор И. С. Урбанаева болон бусад үгэ хэлэжэ, амаршалаа. газетын редакторта бэлэгүүдые барюулаа.

Л. Б. Доржиева үг гарбалааараа Сэлэнгын аймагай hүтэй hууринай юм. Тиимэhээ нютагайхидынь — Улаан-Удэдэ hуудаг Сэлэнгын нютаг зоной нэгэдэлэй вице-президент А. Д. Мункуев. Буряад эхэнэрнүүдэй «Алан-Гуа» эблэлэй эдэбхитэн Э. М. Гармаева, модельер З. Б. Дамбиева гэгшэд Людмила Будажаповнае газетынь танилсалгын ёнололой үшараар халуунаар амаршалба.

Зоя Дамбиевагай мэдэлын театрай жэрбэгэр үндэр басагад уян хүнгэнөөр гэшхэлжэ, байгша хабар үмдэхэ хүбсаhанай зүйлнүүдые харуулжа, сугларагшадта онсо hайшаагдаа. Мүн Сэлэнгын Тамча нютагhаа түрэлтэй, мүнөө оперо болон баледэй театрай тон бэлигтэй залуу дуушадай нэгэн гэжэ суурхажа захалhан Татьяна Доржиева И. Дунаевскийн «Амаршалгын дуу» Л. Доржиевада бэлэглээ. Энэл театрай эрхим залуу дуушадай нэгэн Дамба Занданов А. Андреевэй «Сагаалган» гэжэ дууе уянгатайгаар дуулажа үгэбэ. Татьяна Дамба хоёрой хамта дуулахадань, сугларагшад бүришье баясаа.

«Буряадай залуушуул» — «Бурятия молодая» газетэдэ нэгэ доро бурлад, ород хэлэн дээрэ бэшэгдэhэн материалнууд гарадаг. Энээндэл адлаар, редакторыньшье хоёр хэлэн дээрэ тэгшээр бэшэдэг гэжэ тэмдэглэе. Буряад соогоо мэдээжэ болоожо захалhан өөрсэхэн энэ hониной редакторта ээлжээтэ дугаарнуудаа hараhаа hарада улам hонирхолтой болгожо, үишагшадтаа hаадгүй хүргэжэ байхыень хүсэебди.

Н. БАДМАРИНЧИНОВ.

Дэлгүүр: ажамидарха арга бэдэрхэ

ЗАЙН ГАЛ ХЭРЭГЛЭЛГЫЕ ГУРИМШУУЛХА

Агын автономито округой арад зон зайн гал хэрэглэхэ талаар айхабтар зоболэнтой байдалда ороо байна янзатай. Илангаяа энэ жэлдэ харанхыгаар шахуу hууха ушарнууд олошорбо. Шэтын область бүхыдөө hүүлэй үедэ хашуулдаг, хайруулдаг болоhон ааб даа. Галуута-Нуурай ГРЭС-эй эллэ хүсэеэ үгэхэеэ хороожо хомэрдуулхадань, область соо нүүрhэн түлишөөр дутан барин хүдэлжэ байдаг станцинууд хүшэлжэ дааха аргагүй болодог гээшэ ха. Тиимэhээ эндэтэндэ зайн гал үнтарааха ябадал олошоронхой. Үбэлэй янгинама үеые үнгэрөөд, иигэжэ эхилhэниинь хүрөө юм гү, гэжэ hанахаар. Үгы hаань, котельнэ болон бусад зайн галаар ябуулагдадаг түхеэрэлгэнүүд хүргэлдэжэ ашаглагдахаяа болёо hаань, юун болохо байгааб.

Гэхэтэй хамта эллэ хүсэ эдлэhэнэйнгээ түлөө түлбэриниень дилэхэгүй ябадал үйлэ хэжэ хаяна. Илангаяа хүдөөгэй колхоз, совхозууд хангэхэ хашэрhагүй шахуу байhанhаа саг соонь тоосоогоо хэжэ шаданагүй бшуу. Тинхэдэнь арай шамай тэсэжэ ялажа байhан энергетигүүд рубильнигуудаа болюулжа хэhээнэ. Электрын эллэ хүсэнэй үнэтэй болоhониинь зонние ехээр сошоohой. Жэшээнь, Үртын «Улаан-Одон» ажахыда ганса февраль соо 43 миллион түхэриг түлэхыень түсхай данса эльгээгдэнхэй. Тэндэнь үрдынхидал электрын эллэ хүсэ ехээр хэрэглэдэг фермэ, тосг. бэшэбэшэ оньhон түхеэрэлгэнүүд үнинэй тогтошонхой гэhэниинь, түлбэринь туггүй нэмэжэл байhаниинь нютагайхидые ехээр гайхуулба.

Энергетигүүд ба эллэ хүсэ хэрэглэгшэдэй хоорондо иимэшүү тоосоон олоор гарахыя hанана. Тиимэhээ буруу зүбыень элирүүлхээр болоhониинь үнинэй эли ааб даа.

Энээндэ зорюулагдаhан суглаан Дулларга hууринда hаяхан зарлагдажа, тэндэхи «Читаэнерго» акционернэ нэгэдэлэй нэгэ хубинь болохо ЮЗПЭС (Электросетиин баруун үрдахи зүгэй предприятий) ажахын харьяата табан районуудай колхоз, совхозуудай хүтэлбэрилэгшэд болон инженернүүд, нютагай захиргаанай толгойлогшонор уригдажа, тэдэнэй урда областиин хүдөө ажахын департаментын болон энергонадзорой харюусалгата хүтэлбэрилэгшэд хайшан гэжэ электрын эллэ хүсые зүб мүрөөр, гамтайгаар ашаглахаб, мүн тэрэшэлэн түлбэрэй тоосоогоо яажа гүримшуулхаб гэhэн асуудалнуудаар элидхэлнүүдые хэбэ.

Областиин департаментын оньhожоруулгын таhагые даагша А. Душэвскийн хэлэhэнэй ёноор, хүдөө ажахын предприятинууд хүндэ хүшэр байдалда ороohой. Бүхы үйлэдбэрилжэ олоhон зөөриинь горитой хуби зайн галда гаргашалагдана. Иимэ байхаларнь энергетигүүд хүдөөгэйхидэй электро-түхеэрэлгэнүүдтээ хайхарамжагүйшэг байдагыень hамбаашалан, яла түлбэри ехээр ашана гэжэ онсолон тэмдэглэбэ. Агын автономито округой районуудаа 4 миллиард шахуу түхэриг мүнгэ зөөри мүнөө үритэй болоhонхой. Энээнээ түлэхэ гэхэдээ, үгэхэ зөөригүй байна.

Эдэ бүгэдэ шалтагааануудые мэдээшье hаа, эллэ хүсэнэй ээзэд баhал хубияа хараха үялгатай юм ааб даа.

— Зайн гал гээшэ эд товар болоо гэжэ ойлгодоггүй байhаар зандаабди, — гээд ЮЗПЭС-эй директор В. Смолин голхорно.— Урдынхидал адли урдажа байдаг уhандал зарим зон hанажа, гамнахаяа балай мэдэнэгүй.

Нээрээшье, үнэниие ухашалбал, хүдөө hууринуудаар, мал адууhанай бууса хотонуудаар электрын эллэ хүсые ехэ тоохогүй, хэрэгтэ хэрэггүйдэ гаргашалха ушар үшөөл дайралдаhаар. Гадна газар бүри табигдаха ёнотой счетчигууд байнагүй. Зарим бэрхэшүүл элдэб барилга байдал зохёогоод, зайн гал өөрөө мэдэжэ оруулаад, тэрэнэйнгээ түлөө тоосохоёо зайсахые оролдоно гэжэ баhал тэмдэглэгдээ. Тинхэдэнь эллэ хүсэ табидаг зургаанайхид таамагшагаар, тон ехэ хэмжээень баримталаад, түлбэриiень гаргажа үгэнэ.

Энээниие гүримшуулхын тула электрын эллэ хүсэ хэрэглэдэг газар бүхэндэ нарилаар тооложо байха счетчигуудые табиха гэжэ хэлсэгдээ. Мүн тэрэшэлэн колхоз, совхозуудтал адли хамтын хэлбэритэй хүдөө ажахын предприятинуудта яла, түрэсэ болгоомжотойгоор ашаха гэhэн дурадхалнууд оруулагдаhан байна. Үри түлбэреэ заатагүй мүнгөөр үгэхэhөө гадна элдэб эд хэрэгсэлээр, эдеэ хоолой зүйлөөр, арha шүрбэhэг гэхэ мэтэ зөөреэр түлэхэдэ болохо тухай зүбшэлсэбэ.

Мүн бэшэшье олон асуудалнуудаар үгэ андалдаан болоод, али алинайнгаа тала харалсаха, бэе бэедээ хамhалсажа, саашадаа хамта хүдэлхэ тухай хэлсээд, суглаанда хабаадагшад hанаhан хэрэгээ бүтэхэ тээшэнь шиидхэхэ болобо.

Суглаанай hүүлээр тэдэнэр Үзөөн hуурин ошожо, электрын эллэ хүсэ гамтайгаар ашагладаг болоhон байдалтайнь танилсаа.

Энэ суглаанда Агын округой захиргаанай толгойлогшо Г. Цэдашиев, областиин хүдөө ажахын департаментын даргын орлогшо А. Филатов гэгшэд хабаадалсаhан байна.

Ц. ГОНГОРОВ,
манай корр.

УНШАА, ДУУЛАА hЭН ГҮТ?

ӨӨРТЭЕЭ АБААД БҮ ЯБАГТЫ

Радиотелефонууд болон пейджернүүдые өөртөө ходо абаад ябадаг Израилиин олзын хэрэг эрхилэгшэд синагогада ерэхэдээ, эдээниие абаад ябаха аргагүй болобо хэбэртэй. Израилиин Верховно раввин байhанаа болиhон, зүгөөр мүнөөшье зоной дунда тон хүндэтэй Мордехай Элихай нимэ заабари гаргаа бшуу. Юуб гэхэдэ, тэрэнэй hанамжаар тэдэнэрынь гэнтэ хүдэлжэ эхилээд, Бурхантай харилсахадань, hүзэгтэйшүүлдэ hаалта хэнэ...

ХҮСЭГДЭШЭБЭ

Японой автомобиль бүтээгшэд арбан табан шахуу жэл соо хэниие шье урдаа оруулангүй ябаhан аад, 1994 оной хүдэлмэриин дүнгөөр Холбоото Штадуудайхидта хүсэгдэшэбэ янзатай. Юуб гэхэдэ, 1994 ондо Холбоото Штадуудай автомобиль бүтээгшэд Японойхидhоо 2 миллион шахуу машинаар олые үйлэдбэрилэн гаргажа, дахинаа түрүү эзэргэдэ гараба гээшэ.

Энээниие юугээр ойлгуулхаб гэхэдэ, hүүлэй дүрбэн жэл соо удаа дараагаар автомобиль үйлэдбэрилэн гаргалга Япондо унажал байгаа юм. Энэ ушарта иеныи долларто орходоо багэ болоhонhоонь уламжалаа. Тиимэhээ «Тойота», «Ниссан», «Хонда» болон бусад япон компаниинууд hаяын сагта дахинаа урагшаа гаража бирахагүй гэжэ мэргэжэлтэд тооложо.

ОЛОН БОЛОhОН БАЙБА

Манай сагташье карта дэрэ «сагаан толбонууд» байдаг лэ юм байна. Тэрэ шадарай оронуудай ходо буляадажа байдаг Спратли гэжэ бүлэг багахан аралнуудай, рифүүдэй болон юрэл гүйхэн газарай элбэг байhаниие hайн мэдэхэ хитад эрдэмтэд эндэ шэнжэлэлгэ хэхэдээ, үшөө гурбан шэнэ аралай бии болоhониень тодэруулба.

Юундэ эдэ аралнууд буляасалдаанай болоо юм гэхэдэ, багсаамжалалгын ёноор эндэ нефть болон газ байжа болохо.

ҮНИ болоhон ушар даа. Нарhатынгаа нэгэ маринда оробоб. Зон дүүрэн. Шинэй дунда томо бээ, хасарлиг хара hамган гаргаяа илгарна. Ташагаа энеэхэ, убайгуйгөөр ялха гээшэнь хэмгүй. Хүн лэ хүн ха даа гэжэ гаараад, танил эхэнэрhэ убаб:

— Хэн гээшэб, энэ найз абаад гарагша эхэнэр?

— Аа, Балжад, Сабаа-нень гайхаагши? Зоной дунда нал нашан, харин гэ-нигээ богоhо алхамсаараа, хамос шэнги болошодог юм даа. Үбгэндөө үйлэ-нинень үзүүлдэг юм гэл-гша. Тэрэнь хорхойдо хо-гүй хүн. Гартань орошон-. Хаяад тонилхоёо ядаг юм юумэгшэб? Гайхалтай.

Нэрээшье, үбгэдтөө хэр-ны hамгад дайралдадаг лэ-шэ, hамга абажа, гэрэй-ни болоhон нэрэтэй аад, ноондээ баhуулшоод үр-лдэжэ ябаhан эрэшүүлые-н зүб лэ шоо үзэдэг: «Яар-ин хормой hахяад, дорой-ло, нэрэ алдараа хухаржа-нхаар, гансаарханаа hаань, холо дээрэ. Бү-гүй хүн ондоо эхэнэрые-ншо ядаха hян гү»—гэhэн-гүй яряа дуулагшаб.

Минин түрэлэй хүгшөөдэй-нээ олигүйгөөр хараа-ю юм hэн, хөөрхы. Үргэ-нинь гэжэ үлирбэдэл-дим. Хурайхаймнай зан-лагжа, угаа номгохон хүн-н тула тэсэдэг лэ бэлэй-. Хаа-ла агнуурниhаа ол-гүй бусахадань, хүгшөөдэй-ншэ, тогоогоор дүүрэн-ха шанаад лэ, гүбижэ оро-даа. Эдеэндэ үлэжэ мөө-н айл байhан юм. Тингээд-ндэхэн хоног үнгэрhэн-ло мяхатай ханзань хоо-шохо.

— Баhал хара талхан сай-нтөёо үлэбэбди,— гэнээр-нгэн хүгшөөдэйн могой-ин урал амала бүлюудэ-нхилхэ.

— Хэм хэмжүүргүйгөөр-ролодог айл ха юмбибди-,—гэжэ хурайхай ехээр-ша алдан харюусаха. —-ритэй болохэ зон бэшэ-. Эдихын хойноhоо яба-р лэ, наhан үнгэрхэнь-н даа..

— Ой тайгада гарыш, юу-ю эндэ минии хэлэ шаг-д барбайжа hуугаа юм-гэд лэ гэмэрhээр гэн-ншэр хараашаха даа. Үгайд-ша хоолойнь хонгёо аад, -ньнь хүршэнэртэнь тэ-н хандаа дуулдаха.

Одоо нэгэтэ хурайхаймнай-гжэ ядаад лэ, шал-пял-ороо архидажархёод, -ньгэ галзуу сухалтай ого-ерэбэ ха. Хүгшөөдэй үб-н урданайхяараа толгой-нь шанагаараа ябуулжар-ь hанаатай далагад гэhэн-ондоохон юумэнэй бо-ёо дутэлhые таажа, мэг-сухаряадхиба.

Хурайхай ханада үлгөөтэй-ур абажа, хүгшэнэйнгөө-руунь ябуулжархиба. -эд гүрэлөө гээгыень-н гартаа оройн бажуу-д, толгойень доошонь да-ө тээмэгшэлүүлээд, зөө-н газар руунь ташуурда-мэдэбэ даа.

— Алажа байнал абарыт! -гжэ хүгшөөдэй шашхаба. -ншэнэрынь дуулаашье hаа, -үүн минhэрэлдэн: «Дан-ү гарадаг hэншэ, яба-лда, хорондо харюу-даг юм»—гэжэ шэбир-hа-р үлдэбэ.

— Хараахаяа, зобоохоёо-ибэгшэ?! — гэжэ байжа, -рхай гүбижэ мэдэнэ. Нү-нь хүршэнэрни ерэжэ

абархагүйнь гэжэ ойлгохо-доо, мүн тэсэшэгүй үбшэн-hөө амяа табиха туйлдаа хүрэхэдөө:

— Хайрлыш, болёоб, бо-лёоб!— гэжэ hүхирбэ. Үгы-ень абажа, hанаагаа амар-hан гүлмэр зантай хурай-хай, ташуураа орон доогуур шэдэжэрхёод хубсаhаяашье тайлангүй унтари дээгүүрээ хүлөө жиин хурхиршоо.

Хүгшөодэй бүхэли hүпеэ-рээ бархираад, наранай дээ-рэ гаратар унташоо. Hэрн-хэдэнь, үбгэниинь үни за-ланда гаража ябашаhан бай-ба. Хүгшөодэй уухилhаар. Болоhоор арай шамайхан бо-дожо, сонхоороо хүршэнэ-рэйгөө гэрнүүдые hөөл су-халтайгаар шэртэн байтараа, хоро шараниинь, бусалшана.

Гэр бүлэ—нангин гуламта

ГЭРЭЙ ЭЭЗЭН

«Нигээд шамайе орхихо-гүйб хэhээлгэжэл hалахаб», — гэжэ шидэбэ. Нэн түрүүн хүршындөө орожо, үб-гэнэйнгөө муухай ааша тө-хай хоболбо. Тэдэнь хайрла-hан, өөгшөөhэн хэбэр үзүүл-бэгүй. Гараараа самнажа байжа үбгэнөө хараагаад, занаад, колхозой конторо ошобо.

— Зүблэлтэ хуулиин бии юм hаань, минии үбгые хэhээгыт. Эхэнэр хүндэ га-раа үргэхэ, зэрлиг муухай-гаар сохихо эрхэ бии юм гү? —гэхэ мэтээр түрүүлэгшэ-дэ ганирба. Хүгшөодэйн зан-гые үнинэй мэдэхэ түрүү-лэгшэ асууба:

— Ходо сохино гү?

— А-hааш, ходо сохихонь дутаба бы? Хэн тэрээндэ ходо сохюулха юм? Үхэр мал hэн гүб,..

— Үбгэндөө үдэр hүнигүй аржаганахаяа, шангархаяа болинт. Гэр бүлэ зон аад, эбтэй эетэй hуугыт, юрэдөө. Хэрбээ хэhээхээ hанабал, та үглөөдэрынь ерээд лэ, зар тунхаг тараяха, зүблэл-тэ засагые хараахалта. Бо-дожо үзэхэ юм ааб даа. Али үбгыетнай дуудажа асараад, бэе бээ зобоонхаяр hалагты гэжэ дурадхахамнай гү? Өө-рөөшье амархат, үбгэнтнай-шье сүлөөрхэ.

Хүгшөодэй мэгдэшэбэ. Нээрээшье, hалаад ябашаха болоо hаань, hүлhаадин хоо-hон үлэшэхэл! Ори ганса хүбүүнинь сэрэгэй албанда. Тэрэ бусахадаа, сохом лэ эсэгэеэ дахаад ошохол даа. Түрүүлэгшэдэ аан гэжэ абяа гарангүй, газаашаа арилша-ба.

Тэрэ үбгэжөөлөө хэдэн хо-ног хүлеэбэ. Үгыл аад, үгы. Hанааниинь зобожо захал-ба. Зонhоо hэмээхэн hурагшалдаг болобо. Хүршэ сэ-леэндэ ажаhуудаг дүүгэйдээ ошоо ха гэжэ таамагшалаад, тиншээ зорибо. Үбгэниинь газааа түлеэ хахалжа байба.

— Юу бэдэржэ ерээбши? —гэжэ хүйтөөр асууба.

— Шимни hалаба гээшэ гүш?— гэжэ хүгшөодэй аа-лиханаар хэлээд, түлеэн дээ-рэ дүмүүхэн hууба. — Яа-hаншье хайрагүйгөөр сохёо-бши даа. Эрэ хүнэй гар хүн-дэ, алан алдаалши даа.

— Үнгэрhэн юумэн үнгэ-рөө.

— Гэртээ бусыш даа, хайрлажа. Үндэр наhатай бо-

Эгээл энэ ушарhаа урданай бүряадууд хүрьгэнэйнгөө гү, али бэриингээ уг удхые бу-лтааран сугларжа зүбшэдэг байhаниинь зүбтэй гэжэ hа-нагшаб.

Гэр бүлэ гээшэ өөрын ал-дартай, өөрын нюусатай, тодор-хойлон хэлэбэл, бишыхан гүрэн гээшэ. Тиимэл hэн тула гадаадын ба дотоодынгоо байдал тон зүбөөр зо-хёожо, тааруулжа шадаха хэ-рэгтэй бшуу. Эндэ би «мэ-хэтэй» айл тухай хэлэнэгүйб, тусхайлбал баяшуулда hайм-hардаг, үгытэйшүүлдэ өөдэр-хэдэг зон тухай hануулна-гүйб. Энээхэн бодомжөёо эды-тэдыхэн баримталыш тулада нэгэ жэшээ дурда-hууб.

Миниии хүршэ айлай hам-ган одоошье hааюур аматай юм hэн. Гэр бүлынь hониние таахаяа hанаhан хүн нэгэ арга олоод лэ, үбгэн-тэйнь хэрэлдүүлжэрхихэ. Тингэжэ шадабал, хэрэгтэй-гээ абажа hалахал даа. Юуб гэхэдэ, тэрэ hамган уур су-хал соогоо гэр бүлынгөө хэ-рэгтэй-хэрэггүй «нюусануу-hаа» эхилээд, түрэл гаралайнь, танил талынь али олон элдэб ябадалнуудые hүүежэрхихэ. Тингэжэ өөрөшье мэдэнгүй. Өөрынгөө нэрэ хүндые доройтуулжар-хиха. Энэ мэтээр нүхэд hүү-дэрээшье алдаха ушар дай-ралдадаг гээшэ.

Жараад наhан соо олохон юумэн үзэгдөө даа: гэрэлтэй-шье, бузаршье.., энеэдэтэй-шье, гашуудалтайшье...

Үглөөнэй наранай игаан гарахада, hайхан мэдэрэл хүн бүхэнэй сэдьхэлые ха-ляан байдаг. Нюргыень ду-лаасуулжа хэбтэhэн нүгөө-дэнь уухилан бодоод, сай-гаа шанаха. Гэрэй эзэн тоо-той хүн hэн тула бүдүүзгэй-хэнээр бодожо, нюрга hээ-рэйнгээ шалаае гарган хүдэ-лэсэгөөгөөд, халуухан сай-гаа ан-бунхан hорохо үедөө мүнөөдэрэйнгөө ажал хэрэг тухай бодомжолжо hуутарнь: «Үнөөхиеэл заалгаад ерэхэ ёhотойш. Тэрэ ууhан хүнтэ-еэ дахасалдаад тонилоорой саашаа»,— гэхэ мэтээр hам-гандаа гашай үнщуулаад, урма зоригоо гансатал ал-дажархиhан хүн уруу ду-руухан ажал руугаа талин-хал даа. Суг ажалладаг зон-тоёо хөөрэлдэхэнье урман байхагүй, хэрүүлхэхэ дуран хүрэхэ, ажалынь урагшаа ябажа үгэхэгүй. Хараалша

Урмашамаар эбтэй айл юм hэн даа. Халаг, hаяшаг Анна Марнуевна Кашитон Табанович хоёр хүн шубуудтал hубарилдан, наhа бараш-шоо. Бээ бээныгээ hайниие үргөөд, мууень дараад, айл аймагтаа хүндэтэй ябаха гээшэ имагтал hэшхэлэй, ухааная хэрэг ха юм даа.

Бурханай табисуураар эрэ хүн гэрэй эзэн боложо то-доронхой. Хэр үгhаа хойшо бүhэтэй хүн хадаа гэр гу-ламтаяа хамгаалха түшэг тулгуринь, хүсэниинь бай-гаа. Хэр үгhаа хойшо бүhэ-тэй хүн уг изагуураа нэр-лүүлхэ, үргэлжэлүүлхэ, суур-хуулха hүлдэнь зандаа.

Хэр үгhаа хойшо бүhэтэй хүн гансахан айл аймагайн-гаа, гэр бүлынгөө нэрэ хүн-дые аршалхаhаа, арьбадха-хаhаа гадна бүхы арад түмэнэйнгөө урда харюусалга-тай байhанаа, шуhа мяхаа-раа мэдэрдэг. Энэ хадаа эрэ хүнэй зайлашагүй заяаниинь болонхой.

Үгы бол... Жэжэхэн нэгэ ушар hанагдаадхиба. hайн-дэртэй тушаалдуулан, 3 хо-ног hмарха аргатай болобоб-ди. Намар hэн. Би буга ол-зоборилхо саарhа гартаа оруулааб. Ойдо гараха юм-мэсэ хуу бөлдэзд, зүрхэеэ нилээхэн хөөрэнхэй хүн — Балданайдаа (С. Ц. — нэ-рыень hэлгээб) ошооб. Нү-хэрнэ уралаа hанжуулшан-хай кухни соогоо hууба.

— Энэ эмэнии намайе табинагүй,— гэбэ.

— Ямар ушарhаа?—гэжэ гайхабаб.

— hайндэртэ айлшадые уринхай юм хаш даа...

— Теэд тимэ юмэн бү үзэгдэhэй даа гэжэ зальбар-ха дуран хүрэгдэнэ. Энэ ха-даа бидэ бүгэдэнэй hэшхэлэй, гүн ухаанай хэрэг. Тиимэл даа.

Зай, арадай поэт Дамба Жалсараевые дууряан даб-тая, нүхэд, бээ бэээ гамнаяй! Эрэшүүл, гэрэй эзэн гэhэн нэрэ зэргээ мартангүй, энэ нангин уялгаяа таатай зохид-хоноор бээлүүлхые өрмэл-зээл. Мүн баhа hамгадай аялдар hайхан заниhаа, үб-гэдтөө инаг дулааханаар хан-дасаhаа гэр бүлын бата нү-хэсэгтэй дулдыдагынь мэдээ-жэ ааб даа. Тиимэhээ эмэг-тэйшүүл гэрэйнгээ эзэдые хамгаалха, дэмжэхэhээ гадна гамнаха, хайрлаха зэргэ-тэй бшуу.

Сергей ЦЫРЕНДОРЖИЕВ,
уран зохёолшо.

Зураглал

«ТЭМСЭЛДЭЭ ИЛАЖА ГАРАХА ЁhОТОЙ»

— Бухы hанал бодолтнай, миниии хэлэhэн-ньгэр болог! Миниии тогтоohон болзор соо архи-ньгаа болихот,— гэжэ эрид шидэнгээр вра-ай толгэхэдэнь, диван дээрэ hуугшын зүрхэнэйнь-гжэ эршэ хүсэтэй болоходол гэнэ.

Шэнэ-Бэрээнэй больницын психотерапевт Ан-рей Александрович Диль хадаа гурбадахи жэ-ли эндэ ажаллана. Юрын лэ ажал хэдэг гэжэ-ншэ болохоор налгай зантай энэ хүн олоной-ин мэдээжэ болонхой.

А. А. Диль тухай больницын дэбтэр соо бэ-дэhэн олон тэмдэглэлүүдэй нэгыень эндэ дүр-дэн даа: «Миниии үбгэн хара архишаан боло-hон байгаа. Би үхибүүдтээ яhала тулидаг бай-гааб. Андрей Александрович архиhаань арга-лаад, нэгэ жэл хахад сагай туршада эрхим hай-наар ажаhуунабди. Үбгэмни мүнөө гэр бүлэдөө бухы юумэ хэнэ. Ажабайдалнаа hанжараад, ам-галан байдал ороо. Манай гэр бүлые ехэ хохи-долноо абарhан хүндэ баярай эгээл hайхан үгэ-нүүдые зорюулха байнао.

Саашань дэбтэр ираже уншахада, баhал ин-мэрхүү баяр баясхалангай үгэнүүд бэшээтэй байна.

Андрей Александрович Алтайн хизаарта та-ряашанай бүлэдэ түрэhэн юм. Тэрэ хүдөөгэй-нь бургуули дүүргээд, Алтайн медицинскэ инсти-тутда hураа. 1982 ондо Баргажанай-Адагта ажаллахаяа ерэhэн юм. 1983-онноо Улаан-Үдын интернатурада hураба. Удаань республиканска больницада ажаллахыень тэрэниие уриhан байгаа.

Тэрэ үеэр Шэнэ-Бэрээнэй больницын ахамад врач Н. М. Баргуев тэрэниие тэр бүлөөроо ажаллахыень уринжа, байра үгэхэ болоhон бай-гаа. Андрей Александровичай hамган Наталья Ва-сильевна мүн лэ врач юм. hонин юумэн гэхэдэ, эдэ хоёр бага балшар наhаннаа суггаа ехэ бо-лоо. Суггаа нэгэ институтда hураа, тэндээ гэр-лээ, мүнөө гурбан үхибүүдые ехэ болгожо бай-нхай.

Андрей Александрович Шэнэ-Бэрээнэй боль-ницын ахамад врачай орлогшоор, районууд хоо-рондын наркологическа диспансерэй ахамад врачаар ажаллаhан байна.

1992 ондо Чумак, Кашпировский тухай хөөрэлдэдэг, тэдэнэй эмшэлгын онол аргануудаар ехэер hонирходог болоо ааб даа. Нэгэтэ зээ ба-гаан Наташынгаа ерэхэдэ. Андреи Александ-рович «Би шамайе гипноздо оруулхаб»,—гэжэ шоглон hагад хэлэбэ.

— Шадаха юм гүт?—гэжэ тэрэнь hонирхобо. Хэдэн минутын үнгэрхэдэ, Наташа гүнзэгы нойр-то абтаа hэн. Үглөөдэрынь үшөө нэгэ танил хү-ниие өөрынгөө эльбэ шадабаряар унтуулба. Тэ-рэнэй hүүлээр Андрей Александрович гипноз тухай олон номуудые уншажа, тиимэ аргын нюусануудые шудалжа эхилээ бшуу.

...Кабинет соонь нэгэ залуу эхэнэр орожо ерэбэ. Креслэ дээрэ зохидоор тэрэниие hуулгаад, хэдэхэн минутын үнгэрхэдэ, тэрэ эхэнэр амта-тай нойртоо абташабал даа. Тэрэ унтажа байха-даа хараhан зүүдээ hүүлээриь хоорөө hэн.

Психотерапевтын өөртөө гүйсэдөөр найдадаг байбашье, эрдэм шадабари үшөөл дуталдана гэ-жэ ойлгодог болобо. Тиимэhээ тэрэ Новокузнецк хото ошожо, психотерапевт Виктор Аркадьевич Кубасовай дүй дүршэлые шудалжа, мэргэжэлээ дээшэлүүлжэ ерээ hэн. Тэндэ суггаа hураhан 11 врачай хоёртонь, тэрэ тоодо А. А. Дильдэ дип-лом барюулагдаа бэлэй.

Удаань Диль Москвагай врачнуудай мэргэжэл дээшэлүүлдэг университедтэ А. Р. Довженкын онол аргые шудалжа ерээ hэн. Архидалгатай ба алкоголизмтай тэмсэлые психотерапевт А. А. Диль тон шухала хэрэг гэзд тоолодог тула ар-хиншадые аргалха гэжэ бухы хүсөөрөө оролдо-но.

Врач Диль 1993 ондо 51 хүниие, 1994 ондо —63 хүниие архиhаа аргалаа. Тэдэ аргалуулhан хүнүүдэй 86 процентнь мүнөө архи уудаггүй.

А. А. Диль тухай тэрэнэй туhалагша фельд-шер-нарколог Н. И. Жерлова иигэжэ хөөрөө hэн: «Үбгэ hамган хоёр архида ороhон байгаа. Үхибүүдээ тэдэ зобоодог hэн. Мүнөө, архиhаа аргалуулhанай удаа тад ондоо бүлэ болонхой. Булта тэрээндэ баяртай ябадаг, магтажал бай-даг».

Хүнэй бэедэ тусхай эм хэзд, оёжорхидог арга хэрэглөжэ, архишадые аргалдаг гэзд олон хү-нүүдтэ мэдээжэ ёhотой. Нимэ арга абаhан хоёр хүн Загарайн райондо наhа бараhан байна.

— Би тэдэниие аргалhан бэшэб. Врачай заа-бари дүүргэжэ шадахагүй байбал, намда өөhэ-дөө ерэгты гэзд захидагби. Тэдэ эмүүд аюултай, — гэжэ Андрей Александрович хоёрөө hэн.

А. А. Диль архишадhаа гадна арhанай бо-лон бусад элдэб үбшэнүүдые аргалдаг, хүнэй ута наhа наhалхые туйладаг байна.

Андрей Александрович сүлөө сагтаа ой тай-га соогуур буугаа нюргандаа үргэлөөд ябаха ду-ратай юм. Тэрэ агнуурида дуратай бэшэ, харин сэбэр агаараар амилха, ой соогуур эсэтэрээ яба-жа, хүсэ шадалаа нэмээдэг заншалтай. Тиимэ-hээ тэрөөндэ аргалуулхаяа ерэдэг хүнүүдтэ сэ-бэр агаараар амилхые, бухы hайн hайхан юумэн-дэ урмашажа ябахые урялдаг.

Юрэнхыдөө, хүн бүхэн өөртөө найдаха, бэр-хэшээлнүүдтэй тэмсэхэ, тэрэ тэмсэлдээ илажа гараха ёhотой гэзд А. А. Диль тоолодог. Юуб гэхэдэ, тэрэ өөрөө тиимэ хүн, тэрэ удаан наhа наhалhай.

А. ТРОФИМОВА,
манай штатнабэшэ корр.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: А. А. ДИЛЬ.

Хүн ба үе саг

УГАЙ БЭШЭГ НАЙРУУЛАГША

(Түгэсхэл. Эхиниинь мартын 22-ой дугаарта).

БУДАЖАБ БУДАЕВ Петербургhаа буумсаараа, буса түрэлтэнэй волостной сүүдэй түрүүлэгшээр томилогдоhон тухайгаа мэдээсэл абаа. Үнэн сэхэ, эдилгэ, уулга абадаггүй шэнжэ шанарынь лэ, магад, энэ тушаалые имагтал тэрээндэ даалгаха этигэмжэ олгоhон байжа болоо. Б. Будаев дүрбэн жэлдэ энэ тушаал даа-hан юм.

Удаадахи дүрбэн жэлдэ энэ тушаалаа даахые тэрээн-дэ дурадхахадань, тэрэ ао сайан байна. Наhан ехэ бо-лоhон байгаа гэжэ бэшэнэ. Юрэлөө, «гүйсэд 30 жэл соо үнэн зүрхэнhөө уялгала дүүргэн, хаан арад хоёрой хоорондохи харилсаанай хэ-рэгтэ алба хэзэ»,—гэжэ бо-гонихон намтар соогоо Б. Будаев бэшэhэн байдаг.

1932 ондо наhа баратараа, Б. Будаев юрын тарга-шан ябаа. Ори ганса Ёндон хүбүүнинь (хубараг боло-ходоо абаhан hахилайнь нэ-рэ — Лобсан-Цырен) лама байгаа. Басаганиинь гэртээ hэн ха, Даша-Намжил гэжэ хүбүүтэй болоходонь, үгайч-гаа hарбаалжанда Ёндон хүбүүнтэеэ зэргэлүүлэн, өө-рынгөө хүбүүн болгожо бэ-шэhэн байна.

Даша-Намжил 1919 ондо Ивалгын эхин hургуули дүүргэжэ гараа. Үшөө хоёр хүбүүд дүүргэлсэhэн юм — (Даба-Дагба Дамбаев, Дымб-рен-Доржи Бадмацыренов-Лобанов).

Даша-Намжил саа-шаа hураагүй. Ма-гад, городто hураха зөөришьегүй байгаа аа-лам даа. Тиигээдшье саг хатуу hэн гэебди. Тэрэ ведэ ноён ябаhан хүнэй ажа-хы ахирхан байгаа. Анха-найнь ама бардам зөөри-hөө hайн гэрнүүд, амбаар-нууд, томо бүримнөөгөөр баригдаhан хорёо үлөө. Хо-рёо соонь байhан үсөөхэн малынь харагдахашьегүй жэшээтэй. Ядархадаа, хо-рёод онуудаар байн-байн ам-баарнуудаа, бусад баригда-нуудаа худалдаа.

Зээ хүбүүн Даша-Намжа-лынь мэдэгдээгүй, үзэгдөө-гүй аймшагтай үбшэнhөө үхэшэhэн юм. Тинхэдээ ай-хабтараар таталдажа, досоо-шоо атиралдашhан байгаа. Эхэнэр хүнэй гараха ёhогүй Баян-Тугад хадада эхынь гараhанhаа тодхортоо гэжэ үзэлшэ лама хэлээ гэдэг.

Жэл урид ехэ зиндаатай нэгэ лама Баян-Тугадта мүр-гэл, уншалга хээд, энээн-hээ хойшо нангин хадада эхэнэрэй гарахые хориhон хорюул болюулагдаба гэжэ соносохоhон юм. Тиигээд лэ эолжээтэ тахилгын болохо-до, Даша-Намжилай эхэ — Үхюушхэ абгай нангин ха-дын оройдо гарахаяа зүрхэл-hэн байгаа ха. Удаадахи үдэрынь үзэгдөөгүйгөөр аа-дарлаад, тэрэ хадын орой-дохи субаргые сахилгаан hандаргаа. Тиигээд уданшье-гүй Б. Будаевай зээ хүбүүн hалаа.

Хоморой иимэ үзэгдэл Ивалгада 1927 ондо болож, hүзэгтэнэй дунда hэжэг түрүүлэн, ама дамжан, удаан хэлсэгдэhэн байха юм.

Б. Будаев угайнгаа бэшэ-гые 10—20-ёод онуудта бэ-шээ. Мүн баhа урданай шэ-нэ дуунуудые, домогуудые бэшэжэ абадаг байгаа. Гар бэшэгүүдэйнь зарим зүйл-нүүд РАН-ай СО-гой Бу-ряадай эрдэмэй түбтэ мү-нөө хадагалагдажа байдаг юм. Б. Будаев хадаа Б. Ба-радин, Г. Цыбиков профес-сорнуудтэй уулзадаг байhан байна. Тиихэдээл зарим гар бэшэгүүдээ Буручкомдо ту-шааhан байгаа. Нүгөөдүү-лынь институдта ондоо за-маар хожомынь ороо.

Гар бэшэгүүдэйнь зарим-ые басаганиинь галдажар-хиhан байдаг. 1933 ондэ Ленинградhаа ерэхэдээ, Б. Будаевай гар бэшэгүүдые би түрэлхидэйнгөө амбаар соо-hоо олоо hэм. Гэртээ хадагалхаяа айгаад, тэдэ мате-риалнуудые Үхюушхэ абгай минии эжыдэ нюухыень үгөө hэн ха. Гэртээ байхадаа, сагаа үнгэргэн, тэдэниие-нь би уншадаг hэм. Үнэхөөрөө-шье, hэргылхээр юумэнүүд бии байгаа.

Б. Будаев дуулаhанаа бултыень бэшэжэ абадаг hааб даа. Тэрэ тоодо советдэ, коммунизмдашье эсэргүүсэ-hэн удхатай материалнуудаа байгаа. Жэшээнь, намда иимэ мүрнүүд хадуурганхай: «Барнааг хуули барихам гээд, Базарай Гомбо яалдаг-шааб?».

Б. Будаевай зээ хүбүүн Базарай Гомбын Оронгын хошуунай гүйсэдкомой түрүүлэгшэ болоходо, эдэ мүрнүүдые хүнүүд дуулалдаг байгаа.

Зээ басаган Сэндэмэ Аюшеевагайнь комсомол боло-ходо, зон иимэ дуу зохёогоо:

Эрьюу заахан Сэндэмэ
Эрхэсэм болоод хүхюу
хаш.
Эрлэг тамын үүдэндэ
Эгээ юугээ хэлэхэ аабши?
Холшор заахан Сэндэмэ
Хомсомэл болоод хүхюу
хаш.
Хойтол наhанай ерэхэдэ,
Хубидаа юугээ хэлэхэ
аабши?

Аман зохёолой иимэ зүйл-нүүд Б. Будаевай гар бэшэг соо олон hэн.

1935 ондо гэртээ бусажа ерэхэдэм, үнөөхи саарhануудүгы hэн.

— Хаанаб тэдэ саарhануудаа? — гэhэн асуудалдам:

— hөөргэнь абаашааб, — гэжэ эжы харюусаба.

— Юундэ?

— Тэрэ саарhанайш түлөө хүнэй заготовкодо ошохом гү? — гэhэн харюу үгтөө бэлэй. Хүнүүдые хамажа, тушаажа эхилhые нигэжэ зон нэртэhэн байна бшуу даа.

Будажаб Будаев үгытэй ядуу, мартагданги байдалда 1932 ондо наhа бараа. Хүн бүхэниие олоорнь, хүсөөр хамтын ажалда оруулдаг ха-hа болоод байгаа.

«Зургаан урагай» гэгдэдэг зоной түүхые гол түлэб Б. Будаев угайнгаа бэшэг соо харуулhан гээшэ. Үнэн дээрээ шуhаараа түрэл бэ-шэ, харин захиргаанай талаар нэгэдэhэн отогууд hэн. Сэ-лэнгын конторын байгуулаг-дахада, 1808 ондо тэдэ ото-гууд бии болгогдоhон юм. Зургаан отогой зон, өөhэ-дынь хэлэдэгэй ёhоор, да-лайн хойноhоо, ондоогоор хэлэбэл, Байгалай хойто бэе-hээ ерэhэн байна. Ураг hна-найнь талаар харуулбал, харэнүүд, хурамша, олзон, ашабагад, буумал, алагуй, баяндай, абзай, hэнгэлдэр, готод, бүян, абаганууд, баа-бгай, шоно гэжэ илгарха.

Эдэ аургаан отогойхидоо гадна «баруун найман» гэдэ-гүүд Сэлэнгын контородо ороо-дог байгаа. Эдэнэр хадаа Монголhоо гаража ерэhэн зон: сонгоолнууд, сартуул-нууд, табангуудд, хатагинуудд, ашабагадуудд, атаганууд, үзөөнүүд, подгороднонуудд гэ-жэ илгарха. Эдэ отогоорхид шуhаараа хэды шэнээн түрэл юм гэжэ илгаруулхын арга-гүй.

Халхашуулай ойрадуудтай дайлалдаха үеэр эбтэй hайн байдал бэдэржэ ерэhэн түүхэтэй. «Бошогто хаанай буhалгаанhаа, hайн хаанай hамаргаанhаа» тэшхэжэ ерэ-hэн тухай угай бухы бэшэ-гүүд соо хэлэгдэдэг. Тиимэ-hээ hамаржа ерэhэн тэдэ зон шэнэ урагай гэжэ хэлэхээр бэшэл аабза. «Подгородно урагаа» гэhэн ород элирхэйлэг-шээр болоходо, эдэб урагай, элдэб яhанай зон хамтараа гэжэ ойлгохоор. Энэ нэрэ ород захиргаанай зүгhөө үг-тэhэн байха.

Сэлэнгын буряадуудай түүхын гол асуудалнуудые Б. Будаев удаа дараалан угайнгаа бэшэгүүд соо дайра-hан байдаг. Нэн түрүүн Росси-ин гүрэнэй харгалзалга доро буряадуудай ороhон тухай асуудал дайрагдаhан ааб даа. Бүрлад ороной бүхы угай бэшэгшэд энэ асуудал тухай заншалта ёhоор хэлдэг байгаа. Ямар бэ гэхэдэ гү? Буряадууд ородой гүрэнэй бүридэлдэ «сайн зоригоор» ороо гэhэншүү.

Байгалай баруун бэеhээ буряадуудай нүүжэ ерэhэн ушарта горитой анхарал хан-дуулагданхай. Тиигээд хи-лын харуулда буряадуудай алба хэhэн тухай хэлэгдээ. Энэ хилэ хадаа суута Хяаг-тын хэлсээгээр бусалтагүй-гөөр шидхэгдэhэн юм. Гадна буряад хасагуудай бии болоhон тухай тусхай бэшэлгэ соо бэшэ, мүн юрэнхы найруулгануу соонь байха.

Буряадуудай сахижа бай-hан ажахы тухай хэлэхэдэ, буряадууд агнуури, загаhа барилга гээшые багаар эрхилдэг hэн гэжэ хэлэлтэй. Газар элдүүрилгэ хадаа ород захиргаанай үүсхэлээр хүгжэжэ эхилээ гэжэ хэлэгдэнэ. Тэрэнэй түлөө ород захиргаанай зүгhөө буряадуудта анзаhан, хажуур, хадуур гэхэ мэтын зүйлнүүд түлөө-hөгүйгөөр үгтэдэг байгаа.

Hүүлээрнь зонние талхаар, үрэhэнэй ороohоор хангахын тула экономическа магазинуудд байгуулагдаа. Тиимэ магазинууд хадаа 54 амбаар болодог hэн.

Захиргаанай байгуулгын асуудалнуудта угай бэшэг соо горитой анхарал хандуулагдаа. Тиихэдээ тэрэ үеын тушаалнууд, нэрэ зэргэ-нүүд, алба татабари, хэhээлтэнүүд тухай хэлээ ааб даа.

Б. Будаевай угай бэшэгэй эдэ бүлэгүүд удхаараа сэлэн-гынхидэй ондоо угай бэшэ-гүүдтэ дутэрхы, тиимэhээ авторынь алин бэ гэжэ эли-рүүлхэнь бэрхэтэй. Гэбэшье ондоо бүлэгүүдынь тон ил-гарма, угай бэшэг бэшэгшын өөрынь найруулhан гэжэ мэ-дэхэр.

Буряад ороной зоной эл-дэб бүлэгүүдэй хаан хүбүүн Николай Романовые яажа угтаhые тодорхойгоор харуу-лаа. Волостной хубилалтын, дэлхэйн нэгэдэхи дайнай, хоёр хубисхалай, эрхэтэдэй дайнай үеын түүхэ, «большевик» сэрэгэй, чехословагуудай, каппельтанай, Лебедевэй партизануудай ерэлгэ, ДВР-эй тогтолго, буряад наркомуудай, аймагуудай, хошуунуудай бии бололго, буряад «ототуудай», хасагуудай нэгэдэл, автономито областьнуудай ба республикын тогтолго — эдэ бүгэдэ юрэнхыгөөршье hаань, удаа дараалан бэшээтэй. Тиигэхэ мүртөө сэрэгэй бүлэгүүдэй ивалгынхидые тоноhоohоо уламжалан, ямар гарза гай ушаруулагдааб гэжэ автор тэмдэглэhэн байна.

Сэлэнгын буряадуудай дунда ламын шажанай дэлгэрhэн түүхэдэ угай бэшэгшэ горитой анхарал хандуулаа. Загастайн болон Янгаажанай дасануудай барилга онсо тэмдэглэгдээ. Хамба-ламые hунгалгын түүхэ үгтэнхэй. Дампил Гомбоевой, Чойнзон Иролтуевай, Даши-Доржи Итегеловэй, Намжил Найдановай намтарнууд тодорхойгоор үгтэнхэй.

Б. Будаевай үүсхэлтэ хаба-далгатайгаар «Зургаан урагай» hарбаалжанууд бэ-шэгдэhэн байна. Ондоогоор хэлэбэл, Байгалай урда бэе-лэ оршодог бүлгад, эхиндэ отогуудай уг гарбал ааб даа.

Б. Будаевай бэшэhэн угай бэшэгүүд буряад-моhгол ара-дай түүхые үнэн зүбөөр найруулхада, үнэтэй сэнтэй эхин боложо шадаха гэжэ түгэсхэлдөө тэмдэглэхэ дуран хүрэнэ.

Б. ЦИБИКОВ,
түүхын эрдэмэй кандидат.

Үнгэтэ юртэмсын нюусануудаа

УЛААН ҮhЭТЭЙ ЭХЭНЭР

Сентябриин намдуухан үдэшэ байгаа. Хоёр матрос үдэшьнгөө хоол эдеэд, заhа-барилгын хүдэлмэри хэжэ байба. Нэгэниинь худаг руу ороод, нүгөөдэнь дээрэ үлэ-бэ. Нүхэртөө хэрэгтэй зэм-сэгүүдыень үгэжэ байтараа, хажуудань хэншьеб бии гү гэжэ hанаба. Толгойгоо үр-гэндөө, залд гэбэ. Хажуу-дань танигдаагүй эхэнэр зогсожо байба. Толгойень тойро-hон hаглагар улаан үhэн hэбшээндэ хүдэлэн байхадал гэбэ.

Нимэ огто танигдаагүй эхэнэр хайшан гээд харуул hайнтай сэрэгэй частиин хорой соо ороо гээшэб гэжэ матрос гансата hанаба. Ха-руулшадай зогсожо байhан шалгалтын хоёр пунктнуу-дые гараха зэргэтэй байгаа бшуу. Харуулшалай начальнигай зүбшөөлгүйгөөр хэн-шье табихагүй hэн. Тингэбэ яабашье тэрэ хажуудань зогсожо байба.

«Мүнөө хэды саг болоо хаб?»—гээд тэрэ гайхаhан матрочоо асууба. Матрос часаа хараад, «арба минутагүй найма боложо байна» гэжэ харюусаба. Эхэнэр hайниие хүргэнгүй, пирс тээшэ яаралтайгаар алхалшаба. Хоёрдохи матросынь худаг соohоо гараха зуураа тэрэ эхэнэрые хаража үрдибэ.

Хоёр минута тухай соо матросууд тэрэ эхэнэр тухай хөөрэлдэжэ байhанаа, хойноhоонь гүйлдэжэ ошобо. Зүгөөр пирс хоohон байша-ба. Дүтын вышкэ дээрэ зогсожо байhан харуулшан лэ харагдаба. Хэндэшье харагдангүй эндэhээ хэншье га-ража шадахагүй байгаа. Теэд вышкэ дээрэхи харуулшан юушье хараагүй байгаа hэн. Матросууд пирсын заха хүрэтэр ошобошье, үнө

АГУУ ИЛАЛТЫН 50 ЖЭЛЭЙ ОЙДО

СЭНХИР ТЭНГЭРИ СЭЛМЭГ БАЙГ ЛЭ!

Агууехэ дайнай дүлэн урданай совет арадай зүрхэ сэдьхэлдэ мүнөөшье болотор соробхилһон зандаа. Би мүнөөшье, саашадаашье амидмэндэ ябаһан сагтаа Сэвет арад гэжэ ехэ үзэгөөр бэшэхэб.

Агууехэ Илалта! Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайн байһан хадаал агууехэ Илалтатай байха ёһотой. Үнгэрһэн энэ һүрөөтэ дайн гансал немец болон ород яһатан хоёрой хоорондо болоһон дайн болоно бэшэ. Хэрбээ ганса фашис Германи манда добтолһон байгаа гэшэ һаань, манай арад зондо арба дахин хүнгөншье байжа магадгүй һэн. Зүгөөр Баруун Европын бүхы шахуу гүрэнүүдые буу һомоор зэбсэглэжэ, Совет арадай урдаһаа Гитлерэй табиһыень хэн мартахаб! Нимэ айхабтар ехэ хүсэтэй олон яһатанһаа бүридэһэн Совет арад тэнсэжэ, тэрэниие илажа гараха заялатай байгаа ха юм.

Тиимэһээл энэ Агууехэ Илалтамнай гансашье Совет арадай түүхэдэ бэшэ, харин бүхы дэлхэйн арадуудай түүхэдэ алтан үзэгүүдээр бэшэгдэхэл ёһоорэо бэшэгдэнэ бшуу.

Гэхэтэй хамта генерал Волкогонов болон тэрээн шэнги һаная бодолтой хүйхэрнүүд һүүлэй жэлнүүдтэ үнэн түүхые өөрынгөө һанаагаар дуран соогоо хубилган, худалаар бэшэдэг, радио болон телевиденеэр тад эндоогоор хөөрэдэг болонхой. Тиихэдэ эндэ эгээл бузар муухайнь юун бэ тэхэдэ, генерал Власов шэнги хүнүүдэй Эхэ орондоо, арад зондоо урбажа, дайсанай талада орожон ябадалыень һайшаадаг болоһон үшар болоно бшуу. Үнэн сэхэ арад зониие эндэ мэхэлхын аргагүй ааб даа. Үнэн юумэн үнэн зандаа үлэхэ ёһотой. Эхэ орондоо, арад зондоо урбаһан хүнүүдые урбагшад гэжэ зүб нэрээрнь нэрлэхэ ёһотойбди. Дэлхэйн сэбэр түүхые, хара шэрээр будажа, хубилгаха, бузарлаха эрхэгүйбди.

Манай аха үетэн, миниг үеын хүнүүд совёт ороной түүхые, илангаяа дүлэтэ дайнай үеын түүхые, өөрынгөө улаан шуһаараа, хара хулһөөр бэшээбди.

Би өөрөө 1925 ондо Баргажанда түрэһэн хүнби. Дайнай тэрэ үедэ би үшөө залуухан байжа, Японтой болоһон дайнда хабаадалсажа үрдилһэн байнаб. Хүршэ Монголой Губиин талаар,Ехэ-Хингаанай шэлые хоёр хүлэйгөө шуһаар суухаршатар ябагаар ябажа, гаталааб. Энэ зай ингэжэл гаталһанайнгаа ашаар дайсанай ара талада орожо, Японой самурайнуудые намнажа, хүршэ Хитад ороние ябуул дундаа дайсанһаа сүлөөлөө бэлэйбди.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда гансал Баргажан һуурині 398 хүн хабаадалсаһан байха юм. Тэдэнэй дунда ород, бурлад, украин, белорус, татаар, еврей болон бэшэшье яһатан бии һэн. Тэдэнэрэй хахадһаа олонхидынь һүрөөтэ дайнай газарһаа түрэл нютагаа бусаагүй. Мүнөө Баргажанда дайнай 104 ветерануд, тэдэнэй тоодо афган дайнда хабаадагшад, хоёр эхэнэрнүүдшье тоологдоно. Үндэр гэхэ гү, али 80-һаа дээшэ наһатайшуул 18 хүн болоно. Үлэгшэдынь дунда зэргээр 73—75 наһатай зон юм. Гансал үнгэрэгшэ жэлдэ наһанайнь һүүлшын замда 15 нүхэдөө үдэшөө бэлэйбди. Жэлһээ жэлдэ бидэнэй үсөөржэл байһамнай халагтайл даа. Һүйдхэлтэ дайнай хүшэр хүндэ жэлнүүд, мүн лэ мүнөөнэйшье һанаа сэдьхэл зобоомо байдал ветерануудай ажаһуудалда һайн юумэ асарнагүй ха юм.

Гэбэшье бидэнэр гаталһан ута замдаа, эдлэһэн наһандаа гомдожо ябаха зон бэшэбди. Ямаршье сагай байгаа һаань, Эхэ оронойнгоо түүхын урда бидэ зэмэтэй, муу юумэ хэһэн үетэн болоно бэшэбди.

Эхэ оронойнгоо түүхын жама ёһоор, Ленин багшын һүргаалаар бидэ агууехэ СССР үрэниие байгуулаабди. Дэлхэйн булимтарагшадһаа хоёрдохи дайнда хамгаалжа, дайнай һүүлээр түргэн саг соо Эхэ ороноо һэргэн бодхоожо, дэлхэйн мантан томо, абарга хүсэтэй гүрэнүүдэй нэгэн болгожо шадаабди. Манай гүрэнэй ерээдүй һайхан сагай түлөө бидэнэр хамаг юумэеэ бараниень үгөөбди.

Би өөрөө бүхы наһаараа хүдөө ажахытай холбоотой байһаан хүн болоноб. Нигэжэ МТС-тэшье, колхоз, совхозшье хүдэлэгдөө. Ехэ совхозой отделение үнэн саг соо даагшаар, совхозой директорээршье хүдэлөөд үзөөб. Хаанашье хүдэлхэдөө, муугаар хүдэлөөб гэхэгүйб. Харин тэрэ үедэ арад зон нэгэл алдуутайгаар ажалладаг байгаа гэхэ байнаб. Энэмнай буруу, зүбшье һаань, дээрэһээл буулан зонхилолгын «заабаринуудые» дүүргэхэ уялгатай байгаа ха юмбибди. Хэрбээ тэдэниие дүүргэгүй һаа, үтэр түргэн ажалһаа гаргуулхаар саг байгаа бшуу. Дээдын шатаһаа доодо шата хүртэр үйлэдбэриин һалбари бүхэндэ ямаршье экономическа үндэһэ баримтагүйгөөр, олзо оршо, гаргашаха сасуулангүйгөөр, миин лэ, «бүтэхын» түлөө байгуулагдаһан үйлэдбэри эрхилхэ ёһотой байгдаал даа. Һүүлэй һүүлдэ энэ «үбшэн» ехэдэхэдээ, Агууехэ гүрэнэймнай экономическа байдал доройтуулжа ихилээ ха юм. Хэдэн арбаад жэлнүүдэй туршада бэхижүүлһэн үйлэдбэриеэ ехээр һандаргүйгөөр саг дарыдань экономическа реформо бэелүүлжэ шадабал, гүрэмнай лаб лэ мүнөөнэй нимэ тулюур байдалда орохогүй байгаа гэжэ һанагдана. Ядахын сагта Хитад гүрэниие жэшээ болгон харая. Тэдэнэр мүнөө манайда юу асарнагүйб даа! Иигэжэ мүнөө манай үеын хүнүүдэй байгуулһан Агууехэ гүрэнэй эльһэн мэтээр эбдэржэ, һандаржа байхыень харахада, ехэл гомдолтой, үбшэнтэй байна даа.

СССР гүрэнэймнай эбдэрэн һандарһанай шалтагаанууд нимэ гэжэ хэлэхэ байнаб. Нэгэдэхээр, гүрэн түрымнай дээдэ шатын зиндаагай нөёдой ахир тулюур, буруугай бөлшээриһээ саашаа алаглан хараха шадалгүй байһаниинь гэмшэлтэй.

Хоёрдохёор, манай гүрэнэй мантан томо хүсэтэй, диилдэшэгүй бүхэ байхадань, хэндэшьеб һанаа бодолдо таарашагүй, буруушаг байгаал ха. Энэ талаар бурлад арадай урданай аман үгэдэ иимэ үгүүлэл бии юм һэн: «Алтан дэлхэй дээрэ абарга томо заан ба ахир багахан хулгана хоёрой дундаа эбтэй ажамидаржа байһан сагта амгалан тайбан ходоолоо байха».

Зүгөөр заан ябаһан аад, хулгана болошохомнай хайшаа гээшэб? Энээн тухай, Россин бүридэлдэ ажаһуудаг арадууд, гүнзэгыгөөр бодожо үзэхөөр болоо бэшэ гүбди? Мүнөө Чечен Республикада боложо байһан шуһата дайн эндэһээл эхитэй болоно бэшэ аал?

Буддын шажанай номнол соо, христиан Библи соошье алтан дэлхэй дээрэ түрэһэн хүнһөө байха, хорхой шумуулшье, шубуу шонхоршье, ан арьяташье амиды ябаха дуратай, ажамидарха адли эрхэтэй гэжэ хэлэгдэдэг юм ааб даа. Харин бидэ яһала «цивилизованно, демократическа» гүрэнэй эрхэтэд байгаад, аяар холын Кавказ гүйлгэжэ ерээд, анхандаа аха дүү байһан чечен арадаа үхэр буугаар хюдажа, самолёдоор бомбодожо байхадаа, яажа байһан хүнүүд гээшэбибди? Нимэ муухай үйлэ хэрэгүүдыемнай хүн түрэлтэнэй түүхэ, ерээдүй үетэн хүлисэхэгүйл. Энэ шуһата хэрэгүүдэйнгээ түлөө дүүрэн амасаха ээлжээн сөрэхэдээшье болохо.

Дэлхэй дээрэ ажаһуудаг алишье арадууд анханайнгаа түүхын заншалаар ами аминдаа сүлөөтэй ажаһуухашье, ажамидархашье адли эрхэтэй бэшэ гүбди? Зүгөөр энэ шухала асуудалаа эритэ жадын хүсөөр бэшэ, эльгэ зүрхэнэй үнэн үгөөр, эбэй ёһоор шиидхэхэеэ янабибди?

Чечен Республика Россин бүридэлһөө гараад, ондоо тээшээ зөөжэ ябахаяа байна бэшэ ха юм. Байдаг нютагтаал байха эрхэтэй арад гээшэл даа. Сэхыень хэлэхэдэ, агуу дайндашье ябахадаа, амгалан тайбанайшье үедэ ажалаа хэжэ ябахадаа, Эхэ оронай ингэжэ һандарха, һүүлэй һүүлдэ бэе бэеэ алаха, хюдаха саг ерэхэ гэжэ ой ухаандаашье би оруулаагүй һэм даа.

Мүнөө Чечняда боложо байһан шуһата дайн үүрэн түрымнай үндэр нэрэ зэргэдэ шабар шоройһоо бэшэ нэгэшье нэмэри асархагүй. Газар үһанайгаа, түрэһэн дайдынгаа түлөө тулалдажа байһан арадые үндэһөөрнь хюдахын арга үгыл даа. Эндэ хэзээдэшье ялатта гэжэ байхагүй. Афган дайнай алдуунууд дахинаа дабтагдажа байна гэжэ би тэмдэглэхэ ушартайб.

Баргажанай аймагай захиргаанай танхим соо Уласхорондын гэр бүлын жэлэй үнгэрһэнэй дүнгүүдээр һаяхан хөөрэлдөөн болоо. Эндэ суглараг шадай ехэнхи хубинь эхэнэрнүүд байгаа һэн. Баргажан һууринай захиргаанай гулваагай орлогшо П. П. Чирковагай солдадэй эхэнүүдэй комитедэй зүгһөө холын Чечняда эльгээгдэһэн хүбүүдэйнгээ хүби залан тухай дурдажа үгэ хэлэхэдэнь, нюдэнэйнгөө нулимса барихын аргагүй байгаа. Юундэб гэхэдэ, Чечняда боложо байһан шуһата дайн хэндэшье хэрэгтүй, хоохон хүймаата дайн болоно. Тэрэ Россин бүхы арад зоной, булта эхэнүүдэй үдэр, һуниин зүүдэн, эльгэ зүрхэнэйнь үбшэн болэнхой.

Кавказай хюдалсаан үшөө баһа үнгэрэгшэ Агууехэ дайнда Эхэ ороноо хамгаалжа, мүнхын үхэлөөр унаһан эрхим хүбүүдэймнай арюун дурасхаалыень, Агуу Илалтыемнай улаан шуһаар бузарлажа байнал. Засаг баригшадта, тэдэниие тойрогшодто, энэ муухай дайгаа үтэр түргэн болюулыт гэжэ Баргажанай дайнай ветеранууд ханданабди.

30 жэлэй саада тээ байгуулагдаһан Баргажанай дайнай ветерануудай совет арад зоной дунда ойлгуулам-жын, залуушуулые хүмүүжүүлхэ талаар яһала ехэ хүдэлмэри ябуулаа. Һүүлэй 10-аад жэлэй туршада энэ совет хүдэлмэриеэ яһала эдэбхитэйгээр ябуулжа байна. 11 хүнһөө бүридэһэн шэнэ совет 1984 ондо һунгагдаа һэн. Тэрэ ветерануудта хабаатай олон асуудалнуудые шиидхэлгэдэ ехэ нүлөө үзүүлдэг. Мүнөө үедэ Баргажанда ажаһуудаг ветеранууд булта гэр байраар хангагдаһан, 84 ветерануудай гэр бүлэдэ телефонууд табигданхай, һара бүри пенсиие таһалгарлагүйгөөр абанабди. Ветеранууд 1991 онһоо өөнэдын счедтой болоообди. Жэл бүри өөнэдымнай оруулдаг түлбэриһөө счёдтомнай мүнгэн зөөри суглуулагдадаг. Ехэ мүнгэ зөөритэй организацинууд, эмхи зургаанууд, коммерсантнууд заримдаа бидэнэртэ туһаламжа болгэн, счёдтомнай мүнгэ зөөри оруулдаг юм.

Ветерануудай үндэр наһа, түрэһэн үдэр тэмдэглэлгэдэ, мүн баһа хэн нэгэнэй наһа бараха ушарта манай жасада сугларһан мүнгэеэ гаргашалдаг заншалтайбди. Бэшэ гаргаша гаргаха аргашье, эрхэшье үгыбди.

Дүтэлжэ байһан Агууехэ Илалтын һайндэртэ зорюулһан хэмжээ ябуулгануудые үнгэргэхэ гэхэдээ, мүнгэ зөөрөөр ехэл тулюурдаад байнабди. Зарим аймагуудаар энэ ушараар улад зонһоо мүнгэ зөөри суглуулхаар телемарафон үнгэргэгдэнэ гэлсэгшэ. Харин манай ветеранууд хүн зонойнгоо хүшэр хүндэ ажабайдал нюдөөрөө хаража байгаад, нимэ алхам хэхэеэ арсаһан байна.

Харин аймагай томо-томо үйлэдбэриин организацинууд: СЭС, ДРСУ, ажаһуудалые хангадаг албан, коопзверопромхоз болон коммерсантнуудта туһаламжа хүргыт гэжэ хандаа һэмди. Баргажанай ДРСУ счёдтомнай 200 мянган түхэриг һаяшаг оруулаа. Бэшэниинь дүтын үдэрнүүдтэ энээнһээ бага бэшэ мүнгөөр туһалхаар бэлэн байһанаа мэдүүлээ һэн. Харин нютагаймнай коммерсант Томас Дмитриевич Саркашвили 500 мянган түхэриг Агууехэ Илалтын һайндэртэ бэлэглэхээр бэлэн.

Бидэнэр Москвагай экспериментальна заводһоо дайнда хабаадагша бүхэнэй үбсүүндэнь зүүлгэхээр «Ветеран» гэһэн тэмдэг һаяшаг захюулжа асараабди. Наяад гаран онуудаар Баргажанай ветерануудай дүүнуудай тусхай хоор хүдэлдэг һэн. Тэрэ жэлнүүдтэ Улаан-Үдэдэ үнгэргэгдэһэн үндэһэн сэёлой үдэрнүүдтэ эдэбхитэйгээр хабаадалсажа, дипломдо хүртэһэншье байхабди. Харин энэ хоор үнихэнэй хүдэлхээе болинхой. Наһаншье ябажа, ветерануудшье хүгшэржэ, үсөөржэл байна.

Зүгөөр Илалтын 50 жэлэй ойдо зорюулан, дайнда һүүлшынгөө патрон хэрэглэһэн мэтэ, бии хүсэеэ нэгэдхэжэ, үшөө дахин ветерануудай дүүнуудай хоор эмхидхэхэ һанаатайбди. Дахин манай Эхэ ороной эрхэтэд үеын үедэ дайн тухай дүүнуудые дуулажа бү ябаг лэ. Сэгээн тэнгэри хэтэ мүнхдөө сэлмэг байхань болтогой.

А. ТОЛСТИХИН,
Баргажанай районой ветерануудай советэй түрүүлэгшэ, Эсэгэ Ороной Хамгаалһан дайнай II шатын орденто.

XVII жаранай модон хүхэгшэн гахай жэл (1995-1996 он)

ХАБАРАЙ ДУНДА ШАРАГШАН ТУУЛАЙ ҺАРА

Буряад литэ	26	27	28	29	30	1	2
Европын литэ	27	28	29	30	31	1	2
Гараг Нэрэ Үдэр	Дабаа Һара понед.	Мягмар Марс Вторник	Һагба Меркури среда	Пүрбэ Юпитер четверг	Баасан Солбон пятница	Бимба Сатурн суббото	Нима Наран Воскр.
Үнгэ Үдэр	улаагшан могой	шара морин	шарагшан хонин	сагаан бишэн	сагаагшан тахяа	хара нохой	харагшан гахай
Мэнгэ	5 шара	4 ногоон	3 хүхэ	2 хара	1 сагаан	9 улаан	8 сагаан
Һуудал	уула	модон	хии	гал	шорой	түмэр	сторгой

Гарагай 2-то буряад литээр 26 (мартын 27).

Улаагшан могой, 5 шара мэнгын, хада уулада һуудалтай үдэр. Энэ үдэр хэшэг даллага абаха, бурхан тахиха, бурханда, лусуудта мүргэхэ, үргэл үргэхэ, сэсэг тариха, дасан (дуган), мүргэл шүтээнэй бусад зүйлнүүдые бодхоохо, арамнайлха, эһээбэри табиха, тараг бэрихэ, айраг халааха, үхэр үүсэлхэ, үбшэ аргалха, нүүхэ, дошхон мори, сар номгоруулха, һоеы гэр бэрихэ, ноёндэ хандаха, ном оршуулха, ламын санаар хүртэхэ, ном номнохо мэтын үйлэнүүдтэ һайн байха. Зүгөөр газар һэндээхэ, түрэ хэхэ, нохой худалдажа абаха, худалдаа наймаа хэхэ, ехэ хэрэг эхилхэ, ном уншаха, модо отолхо, наһа барагшын хэрэг бүтээхэ, һайрамай уһа тогтоохо, гэрһээ юумэ гаргажа, ондоо тээшэнь үгэхэ, засаг хэрэглэжэ, хүнүүдтэ ноёрхохо, гүрэм уншуулха, ноёной ордон соо заргалдаха, замда гараха, үхэр худалдаха, андалдаа хэхэ, шэнэ хубсаһа үмдэхэ гэхэ мэтын үйлэнүүдтэ муу.

Гарагай 2-то хүбүүн түрөө һаа, эд зөөреэр, адуу малаар баян байха, гэбэшье худалша хүнүүдэй нэгэн болохо гэжэ хэлэгдэдэг. Басаган түрөө һаа, шэг шарайгаар сэбэрхэн, абари зангаараа аялдар, хүнүүдтэ туһатай хүн болохо. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, зол жаргал удаан тогтохо.

Гарагай 3-да буряад литээр 27 (мартын 28).

Шара морин, 4 ногоон мэнгын, модондо һуудалтай үдэр. Дайсаниие болон үхэдэл шудхэрнүүдые дараха, худалдаа, андалдаа хэхэ, замда гараха, эһээбэри табиха, тараг бэрихэ, айраг халааха, үхэр үүсэлхэ, үбшэ аргалха, нүүхэ, дошхон мори, сар номгоруулха, һоеы гэр бэрихэ, ноёндэ хандаха, ном оршуулха, ламын санаар хүртэхэ, ном номнохо мэтын үйлэнүүдтэ һайн байха. Зүгөөр газар һэндээхэ, түрэ хэхэ, нохой худалдажа абаха, худалдаа наймаа хэхэ, ехэ хэрэг эхилхэ, ном уншаха, модо отолхо, наһа барагшын хэрэг бүтээхэ, һайрамай уһа тогтоохо, гэрһээ юумэ гаргажа, ондоо тээшэнь үгэхэ, засаг хэрэглэжэ, хүнүүдтэ ноёрхохо, гүрэм уншуулха, ноёной ордон соо заргалдаха, замда гараха, үхэр худалдаха, андалдаа хэхэ, шэнэ хубсаһа үмдэхэ гэхэ мэтын үйлэнүүдтэ урагшатай. Харин газар һэндэхэ, абаһанаа бүсааха, модо сабшаха, хюрөөдэхэ, шуһа ханаха, төөнэхэ, эм найруулха, наһа барагшын хэрэг үйлэдэхэ, андалдаа хэхэ гэхэ мэтын үйлэнүүдые тэбшэлтэй. Гарагай 4-да басаган түрөө һаа, сэдьхэлэй ольһогүй хүн болохо. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, эол жаргал удаан тогтохо.

Гарагай 4-дэ буряад литээр 28 (мартын 29).

Шарагшан хонин, 3 хүхэ мэнгын, хиндэ һуудалтай үдэр. Эд бүтээхэ, гэр бүлэдөө хэшэг даллага абаха, зурхай шудалха, худалдаа наймаа хэхэ, бурхандаа мүргэхэ, хониной мяха, ноохо, арһа эдлэхэ, үхэр худалдаха, түрэ хэхэ, тантрын тарнинуудые уншаха, һогтууе номгоруулха, лусуудта үргэл үргэхэ, эм залаха, лусуудта мүргэхэ, үргэл үргэхэ гэхэ мэтын үйлэнүүдтэ урагшатай. Харин газар һэндэхэ, абаһанаа бүсааха, модо сабшаха, хюрөөдэхэ, шуһа ханаха, төөнэхэ, эм найруулха, наһа барагшын хэрэг үйлэдэхэ, андалдаа хэхэ гэхэ мэтын үйлэнүүдые тэбшэлтэй. Гарагай 4-дэ басаган түрөө һаа, сэдьхэлэй ольһогүй хүн болохо. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, амгалан байдал тогтохо.

Гарагай 5-да буряад литээр 29 (мартын 30).

Сагаан бишэн, 2 хара мэнгын, галда һуудалтай үдэр. Зүүдхэл, гоёолто зүүхэ, бурхандаа мүргэхэ, буян үйлэдэхэ, дайсаниие номгодохо, ада шүдхэр зайлуулха, хараал сараха, үзэг шудалха, ном уншаха, сонсохо, замда гараха, эм найруулха, эһээбэри табиха гэхэ мэтын үйлэнүүдтэ һайн. Зүгөөр хүдөөлэлгэндэ хабаадаха, багашуулые гэрһээ гаргаад, ондоо тээшэнь эльгээхэ, һоеы гэр, шэрдэг бэрихэ, хэрэлдэхэ, дайлалдаха, бэри бүулгаха, түрэ хэхэ, мори худалдажа абаха, тангариг үгэлсэн, нүхэд болохо гэхэ мэтын үйлэнүүдтэ муу гэнэ. Гарагай 3-да хүбүүн түрөөл, огсом зантай, муу үргэ хэлэ гаргадаг хүн болохо. Басаган түрөөл, зоболон асарха. «Цэндэ-Аюуша» гэжэ ута наһанай ном уншуулха юм гэжэ сударнуud соо хэлэгдэдэг. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, амгалан байдал тогтохо.

Гарагай 6-да буряад литээр 30 (мартын 31).

Сагаагшан тахяа, 1 сагаан мэнгын, шоройдо һуудалтай үдэр. Дүйсэн үдэр, бурханда зула барибал, һайн гэдэг. Эрдэм номой сахиуса хуруулха, эһээбэри табиха, тараг бэрихэ, айраг халааха, худалдаа наймаа хэхэ, газарай нүхэ бүтүүлхэ, тангариг үгэлсэн, арсаха, эльбэ дараха, аршаанаар угааха, лусуудта мүргэхэ гэхэ мэтын үйлэнүүдтэ һайн. Үхибүү хүлдэ оруулха, бага хүүгэдые гэрһээ гаргажа, ондоо тээшэнь эльгээхэ, наһа барагшые худөөлхэ, түрэ хурим хэхэ, бэри бүулгаха, нүүхэ, үрэһэ тариха гэхэ мэтые нарилалтай. Гарагай 6-да хүбүүн түрөөл, бэрхэ, баян, ута наһатай хүн болохо. Басаган түрөөл, сэдьхэлдээ галтай хүн болохо, гэбэшье үбшэнһөө зайлахагүй, тиимэһээ бэеынь тамирые хатуужуулха гэдэг. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, эрлигтэй (дайсантай) ушарха.

Гарагай 7-дэ шэнын 1 (апрелиин 1).

Хара нохой, 9 улаан мэнгын, түмэртэ һуудалтай үдэр. **Хабарай һүүл сагаан луу һара** гараба гээшэ. Энэ үдэр наһа утадхалгын ном уншуулхада, буян хэхэдэ, хэшэг даллага абахада, эд зөөри, үхэр худалдажа абахада, замда гарахада, бисалгал хэхэдэ, балин шатааха да, ан гүрөөһэ агнахада, мо до сабшахада, тангаригаа арсахада, хүндэ юумэ, ма үгэхэдэ, һайн байха гэнэ. Харин үхибүү хүлдэ оруулха да, жаа хүүгэдые гэрһээ гаргаад, ондоо тээшэнь эльгээхэдэ, бэриин хэрэг үйлэдэхэдэ, нүүхэдэ, сугларахада, үһээ угааһаг гашай табихада, наһа барагшын хэрэг бүтээхэдэ, мүн гэнэ. Энэ үдэр хүбүүн түрөө һаа, дундуур шадалтай хүн болохо. Басаганай түрөө һаа, үбшэнһөө һэргылхэ шадахада. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, наһан богони болохо.

Гарагай 1-дэ шэнын 2 (апрелиин 2).

Харагшан гахай, 8 сагаан мэнгын, огторгойдо һуудалтай үдэр. Энэ үдэр сэргэ бурхануудые, мүргэл шүтээнэй бусад зүйлнүүдые арамнайлха, бурханда мүргэхэм найруулха, морин һуурха, ламын санаар хүртэхэ, бэеэ аргалуулха, эһээбэри табиха, аршаанаар бэ арюудахаха, шажанай һайндэрлэхэ, баяртай ушар тэмдэглэхэ, һайндэрлэхэ, тэнгэри сахиуса, түрэм уншуулха, эльбэ гаргуулха, ехэ хүниие барахаха, сан табиха, сахиуса хуруулха, хадаг табиха, угаал хэхэ гэхэ мэтын үйлэнүүдтэ һайн. Зүгөөр хүнэй гаргаха, үбшэ аргалжа эмхэ, нүүхэ, худалдаа наймаа хэхэ, наһа барагшые худөөлхэ, газар малтаха, зураг-зураха, бөөгэй хэрэг үйлэдэхэ мэтые тэбшэлтэй. Хүбүүн түрөө һаа, ута наһатай, энэрхы сэдьхэлтэй хүн болохо. Басаган түрөө һаа, зөөритэй, баян һууха. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, эрүүл шуурхан, тэмсэл болохо.

Гарагай 2-дэ шэнын 2 (апрелиин 3).

Улаан могой, 9 улаан мэнгын, хиндэ һуудалтай үдэр. Дүйсэн үдэр, бурханда зула барибал, һайн гэдэг. Эрдэм номой сахиуса хуруулха, эһээбэри табиха, тараг бэрихэ, айраг халааха, худалдаа наймаа хэхэ, бурхандаа мүргэхэ, хониной мяха, ноохо, арһа эдлэхэ, үхэр худалдаха, түрэ хэхэ, тантрын тарнинуудые уншаха, һогтууе номгоруулха, лусуудта үргэл үргэхэ, эм залаха, лусуудта мүргэхэ, үргэл үргэхэ гэхэ мэтын үйлэнүүдтэ урагшатай. Харин газар һэндэхэ, абаһанаа бүсааха, модо сабшаха, хюрөөдэхэ, шуһа ханаха, төөнэхэ, эм найруулха, наһа барагшын хэрэг үйлэдэхэ, андалдаа хэхэ гэхэ мэтын үйлэнүүдтэ урагшатай. Харин газар һэндэхэ, абаһанаа бүсааха, модо сабшаха, хюрөөдэхэ, шуһа ханаха, төөнэхэ, эм найруулха, наһа барагшын хэрэг үйлэдэхэ, андалдаа хэхэ гэхэ мэтын үйлэнүүдые тэбшэлтэй. Гарагай 4-дэ басаган түрөө һаа, сэдьхэлэй ольһогүй хүн болохо. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, эол жаргал удаан тогтохо.

Гарагай 3-да буряад литээр 27 (мартын 28).

Шара морин, 4 ногоон мэнгын, модондо һуудалтай үдэр. Дайсаниие болон үхэдэл шудхэрнүүдые дараха, худалдаа, андалдаа хэхэ, замда гараха, эһээбэри табиха, тараг бэрихэ, айраг халааха, үхэр үүсэлхэ, үбшэ аргалха, нүүхэ, дошхон мори, сар номгоруулха, һоеы гэр бэрихэ, ноёндэ хандаха, ном оршуулха, ламын санаар хүртэхэ, ном номнохо мэтын үйлэнүүдтэ һайн байха. Зүгөөр газар һэндээхэ, түрэ хэхэ, нохой худалдажа абаха, худалдаа наймаа хэхэ, ехэ хэрэг эхилхэ, ном уншаха, модо отолхо, наһа барагшын хэрэг бүтээхэ, һайрамай уһа тогтоохо, гэрһээ юумэ гаргажа, ондоо тээшэнь үгэхэ, засаг хэрэглэжэ, хүнүүдтэ ноёрхохо, гүрэм уншуулха, ноёной ордон соо заргалдаха, замда гараха, үхэр худалдаха, андалдаа хэхэ, шэнэ хубсаһа үмдэхэ гэхэ мэтын үйлэнүүдтэ урагшатай. Харин газар һэндэхэ, абаһанаа бүсааха, модо сабшаха, хюрөөдэхэ, шуһа ханаха, төөнэхэ, эм найруулха, наһа барагшын хэрэг үйлэдэхэ, андалдаа хэхэ гэхэ мэтын үйлэнүүдые тэбшэлтэй. Гарагай 4-дэ басаган түрөө һаа, сэдьхэлэй ольһогүй хүн болохо. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, эол жаргал удаан тогтохо.

Гарагай 5-да буряад литээр 29 (мартын 30).

Сагаан бишэн, 2 хара мэнгын, галда һуудалтай үдэр. Зүүдхэл, гоёолто зүүхэ, бурхандаа мүргэхэ, буян үйлэдэхэ, дайсаниие номгодохо, ада шүдхэр зайлуулха, хараал сараха, үзэг шудалха, ном уншаха, сонсохо, замда гараха, эм найруулха, эһээбэри табиха гэхэ мэтын үйлэнүүдтэ һайн. Зүгөөр хүдөөлэлгэндэ хабаадаха, багашуулые гэрһээ гаргаад, ондоо тээшэнь эльгээхэ, һоеы гэр, шэрдэг бэрихэ, хэрэлдэхэ, дайлалдаха, бэри бүулгаха, түрэ хэхэ, мори худалдажа абаха, тангариг үгэлсэн, нүхэд болохо гэхэ мэтын үйлэнүүдтэ муу гэнэ. Гарагай 3-да хүбүүн түрөөл, огсом зантай, муу үргэ хэлэ гаргадаг хүн болохо. Басаган түрөөл, зоболон асарха. «Цэндэ-Аюуша» гэжэ ута наһанай ном уншуулха юм гэжэ сударнуud соо хэлэгдэдэг. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, амгалан байдал тогтохо.

Гарагай 6-да буряад литээр 30 (мартын 31).

Сагаагшан тахяа, 1 сагаан мэнгын, шоройдо һуудалтай үдэр. Дүйсэн үдэр, бурханда зула барибал, һайн гэдэг. Эрдэм номой сахиуса хуруулха, эһээбэри табиха, тараг бэрихэ, айраг халааха, худалдаа наймаа хэхэ, бурхандаа мүргэхэ, хониной мяха, ноохо, арһа эдлэхэ, үхэр худалдаха, түрэ хэхэ, тантрын тарнинуудые уншаха, һогтууе номгоруулха, лусуудта үргэл үргэхэ, эм залаха, лусуудта мүргэхэ, үргэл үргэхэ гэхэ мэтын үйлэнүүдтэ урагшатай. Харин газар һэндэхэ, абаһанаа бүсааха, модо сабшаха, хюрөөдэхэ, шуһа ханаха, төөнэхэ, эм найруулха, наһа барагшын хэрэг үйлэдэхэ, андалдаа хэхэ гэхэ мэтын үйлэнүүдтэ урагшатай. Харин газар һэндэхэ, абаһанаа бүсааха, модо сабшаха, хюрөөдэхэ, шуһа ханаха, төөнэхэ, эм найруулха, наһа барагшын хэрэг үйлэдэхэ, андалдаа хэхэ гэхэ мэтын үйлэнүүдые тэбшэлтэй. Гарагай 4-дэ басаган түрөө һаа, сэдьхэлэй ольһогүй хүн болохо. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, эрлигтэй (дайсантай) ушарха.

Гарагай 7-дэ шэнын 1 (апрелиин 1).

Хара нохой, 9 улаан мэнгын, түмэртэ һуудалтай үдэр. **Хабарай һүүл сагаан луу һара** гараба гээшэ. Энэ үдэр наһа утадхалгын ном уншуулхада, буян хэхэдэ, хэшэг даллага абахада, эд зөөри, үхэр худалдажа абахада, замда гарахада, бисалгал хэхэдэ, балин шатааха да, ан гүрөөһэ агнахада, мо до сабшахада, тангаригаа арсахада, хүндэ юумэ, ма үгэхэдэ, һайн байха гэнэ. Харин үхибүү хүлдэ оруулха да, жаа хүүгэдые гэрһээ гаргаад, ондоо тээшэнь эльгээхэдэ, бэриин хэрэг үйлэдэхэдэ, нүүхэдэ, сугларахада, үһээ угааһаг гашай табихада, наһа барагшын хэрэг бүтээхэдэ, мүн гэнэ. Энэ үдэр хүбүүн түрөө һаа, дундуур шадалтай хүн болохо. Басаганай түрөө һаа, үбшэнһөө һэргылхэ шадахада. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, наһан богони болохо.

Гарагай 1-дэ шэнын 2 (апрелиин 2).

Харагшан гахай, 8 сагаан мэнгын, огторгойдо һуудалтай үдэр. Энэ үдэр сэргэ бурхануудые, мүргэл шүтээнэй бусад зүйлнүүдые арамнайлха, бурханда мүргэхэм найруулха, морин һуурха, ламын санаар хүртэхэ, бөөгэй аргалуулха, эһээбэри табиха, аршаанаар бэ арюудахаха, шажанай һайндэрлэхэ, баяртай ушар тэмдэглэхэ, һайндэрлэхэ, тэнгэри сахиуса, түрэм уншуулха, эльбэ гаргуулха, ехэ хүниие барахаха, сан табиха, сахиуса хуруулха, хадаг табиха, угаал хэхэ гэхэ мэтын үйлэнүүдтэ һайн. Зүгөөр хүнэй гаргаха, үбшэ аргалжа эмхэ, нүүхэ, худалдаа наймаа хэхэ, наһа барагшые худөөлхэ, газар малтаха, зураг-зураха, бөөгэй хэрэг үйлэдэхэ мэтые тэбшэлтэй. Хүбүүн түрөө һаа, ута наһатай, энэрхы сэдьхэлтэй хүн болохо. Басаган түрөө һаа, зөөритэй, баян һууха. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, эрүүл шуурхан, тэмсэл болохо.

Гарагай 2-дэ шэнын 3 (апрелиин 4).

Улаан могой, 1 улаан мэнгын, хиндэ һуудалтай үдэр. Дүйсэн үдэр, бурханда зула барибал, һайн гэдэг. Эрдэм номой сахиуса хуруулха, эһээбэри табиха, тараг бэрихэ, айраг халааха, худалдаа наймаа хэхэ, бурхандаа мүргэхэ, хониной мяха, ноохо, арһа эдлэхэ, үхэр худалдаха, түрэ хэхэ, тантрын тарнинуудые уншаха, һогтууе номгоруулха, лусуудта үргэл үргэхэ, эм залаха, лусуудта мүргэхэ, үргэл үргэхэ гэхэ мэтын үйлэнүүдтэ урагшатай. Харин газар һэндэхэ, абаһанаа бүсааха, модо сабшаха, хюрөөдэхэ, шуһа ханаха, төөнэхэ, эм найруулха, наһа барагшын хэрэг үйлэдэхэ, андалдаа хэхэ гэхэ мэтын үйлэнүүдтэ урагшатай. Харин